МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ЗАКЛАД
«ХАРКІВСЬКА ДЕРЖАВНА НАУКОВА БІБЛІОТЕКА
ім. В. Г. КОРОЛЕНКА»

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КАТАЛОГІЗАЦІЇ В УМОВАХ ВПРОВАДЖЕННЯ НОВИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Матеріали науково-практичних семінарів

Харків 2011

УДК 025.4
ББК 78.37
А 43

Актуальні питання каталогізації в умовах впровадження нових інформаційних технологій : Матеріали науково-практичних семінарів / Держ. закл. «Харк. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка» ; уклад. : Н. В. Подошовка, М. М. Чегринець. – Х., 2011. – 84 с.

У науково-методичних матеріалах висвітлені основні тенденції наукової каталогізації, напрацювання відділу наукової систематизації, предметизації та організації систематичних каталогів ХДНБ ім. В. Г. Короленка, обґрунтовані проблеми використання новітніх інформаційних технологій і представлені напрями роботи з теоретичними та практичними результатами.

Укладачі: Н. В. Подошовка, М. М. Чегринець

ПЕРЕДМОВА

Впровадження нових інформаційних технологій у процеси каталогізації, зростання документних потоків, сучасні вимоги до оперативного забезпечення різноманітних інформаційних запитів користувачів бібліотек потребують від фахівців відділів наукової обробки документів, які здійснюють аналітичну переробку інформації, вирішення нових завдань. Для забезпечення релевантного пошуку в значних інформаційних масивах традиційних та електронних каталогів потрібні велика точність та оперативність формування пошукових образів документів.

Нові напрями каталогізації в умовах застосування комп'ютерних технологій, інтелектуалізація процесів індексування, зміни в методах організації інформаційно-пошукових систем (ІПС) передбачають взаємодію інформаційних потенціалів традиційних та електронних каталогів. Це забезпечить надання користувачеві різнобічної інформації, мобільність та повноту інформаційного пошуку для задоволення потреб науки, освіти, виробництва, управління.

Щоб мати можливість обмінюватися напрацьованим досвідом для поступового переходу до корпоративної каталогізації, у ХДНБ ім. В. Г. Короленка щороку проводяться міжвідомчі науково-практичні семінари фахівців бібліотек головних методичних центрів Харкова з актуальних питань аналітико-синтетичного опрацювання інформаційних ресурсів та ведення бібліотечних каталогів.

У виданні узагальнено досвід роботи відділу наукової систематизації, предметизації та організації систематичних каталогів та надані методичні рекомендації.

Науково-практичні семінари з питань наукової каталогізації викликають велику зацікавленість у постійних учасників, тому сподіваємось, що матеріали посібника стануть у пригоді фахівцям інших бібліотек, яких запрошуємо до співпраці.

Н. В. Подошовка

КАТАЛОГИ ТА КАРТОТЕКИ ЯК СКЛАДОВА ІНФОРМАЦІЙНО-ПОШУКОВОЇ СИСТЕМИ ХДНБ ім. В. Г. КОРОЛЕНКА

Завдання системи каталогів бібліотеки – розкрити інформаційно-бібліотечний фонд за всіма можливими аспектами з метою його оптимального використання користувачами.

Рівень обслуговування у науковій бібліотеці залежить від якості її довідково-пошукового апарату. Він має бути раціонально організованим та становити собою єдину інформаційно-пошукову систему.

Удосконалення інформаційно-бібліографічного забезпечення користувачів у сучасних умовах на перший план висувають впровадження у бібліотечну практику новітніх інформаційних технологій. Одним із пріоритетних завдань, які вирішують бібліотеки, є створення і подальший розвиток комплексної автоматизованої бібліотечно-інформаційної системи (АІБС), ядром якої є *електронний каталог (ЕК)*.

На сьогодні в ХДНБ ім. В. Г. Короленка, як і в багатьох бібліотеках, що працюють з АІБС, традиційні карткові каталоги та електронний каталог функціонують паралельно. Виходячи з пошукових можливостей сучасних електронних каталогів, їх можна розглядати як цілий комплекс підкаталогів (алфавітного, систематичного, предметного).

Із запровадженням ЕК пошук інформації прискорився і став набагато різноманітнішим. Використання ЕК в інформаційному пошуку дає змогу продивлятися й оцінювати дуже велику кількість бібліографічних записів документів та допомагає оперативно отримати інформацію з необхідної тематики. Особливо ефективним є виконання запитів з міжгалузевих та вузькогалузевих питань.

Розширено й інші можливості ЕК. Наприклад, якщо традиційні систематичні каталоги дають змогу пошуку лише в систематичній рубриці за класифікаційним індексом, то пошук інформації про документні ресурси бібліотеки у базі даних (БД) можна виконувати за великою кількістю ознак.

Щоб розширити рамки інформаційного пошуку і надати користувачам можливість оперативно скористатися найбільш актуальною науковою інформацією, розкривається зміст збірників наукових праць у автоматизованому режимі, перевага віддається статтям, теми яких

недостатньо розкриті в ЕК. Якщо назва статті не повністю розкриває її зміст, індексатори складають до неї додатковий список ключових слів.

На відміну від традиційної систематичної картотеки статей (СКС), у якій БЗ зберігаються біля 10 років, автоматизований режим дозволяє зберігати інформацію за будь-який термін, а також вносити необхідні зміни і доповнення.

Головною перевагою ЕК в інформаційно-пошуковій системі є те, що знаходження необхідної інформації у ньому здійснюється комплексно з використанням різних варіантів: за автором, назвою документа або окремим словом із назви, класифікаційними індексами ББК, предметними рубриками, видавництвом, роком видання та ін., а також за різною комбінацією ознак. Окрім тих пошукових елементів, які здійснюються за програмою АІБС ІРБІС автоматично, в науковій обробці документів широко використовуються такі БД авторитетних / нормативних файлів, які формуються самостійно:

база даних класифікаційних індексів таблиць ББК для наукових бібліотек;

авторитетні файли предметних рубрик українською та російською мовами.

В ЕК відображаються книги, автореферати дисертацій, документи на електронних носіях, ноти, а також статті з наукових збірників і продовжуваних видань, наукових праць установ та організацій.

Незважаючи на те, що електронний каталог забезпечує максимум пошукових можливостей для виконання релевантних запитів, потрібно також враховувати непідготовленість деяких відвідувачів бібліотеки до роботи з АІБС.

Структура ХДНБ ім. В. Г. Короленка, склад її фонду, нові методи обслуговування користувачів і можливості інформаційно-пошукової системи тісно взаємопов’язані.

Більшість читачів у пошуку необхідної інформації звертається до традиційних систематичних каталогів (СК). Відмінною рисою СК та картотек статей є можливість їх використання для підбору інформації у разі невизначеного запиту. Оскільки в основу структури кожного СК покладена та чи інша система бібліотечної класифікації, що відбиває певний рівень розвитку наукових знань, СК може бути інструментом пізнання, засобом орієнтування в документних інформаційних потоках. У СК бібліографічні записи розташовуються в залежності від змісту

загальних ділень до конкретних. СК розкриває зміст бібліотечного фонду й інформує про те, які видання з тієї чи іншої галузі знання, з того чи іншого питання є в бібліотеці. Оскільки розстановка БЗ документів здійснюється в зворотно-хронологічному порядку, користувачі мають можливість переглянути БЗ нових надходжень у першу чергу.

В усіх галузях знань постійно зростає кількість наукових досягнень. Обробка документів шляхом систематизації є головним вихідним етапом до орієнтації у великих документних ресурсах бібліотеки, раціонального пошуку і використання інформації. Систематизація документів сприяє орієнтації у великих документних ресурсах, раціональному пошуку інформації.

Каталоги і картотеки різнобічно розкривають склад і зміст бібліотечного фонду. Місце карткових СК у системі каталогів і картотек визначається не тільки його специфічними завданнями, але й тим, як він взаємодіє з іншими елементами цієї системи. Наприклад, класифікаційні індекси таблиць ББК відображені не тільки на картках з БЗ для систематичних каталогів, але й на картках алфавітних каталогів, що надає можливість користувачу, який працює з алфавітним каталогом, легко знайти потрібний розділ в СК.

Характеризуючи систему традиційних систематичних каталогів ХДНБ ім. В. Г. Короленка, до якої входять СК книг, СК авторефератів дисертацій, СКС, тематична картотека художньої літератури, слід наголосити, що вона розкриває фонд з різних сторін.

У комплексі карткових СК створена зручна система пошуку. Усі каталоги організовані окремо, але розташовані в одному залі. Читач має можливість переглянути за певною темою насамперед ті джерела, які його цікавлять (наприклад, книги, електронні документи або якщо йому потрібна оперативна інформація, статті з періодичних видань). Останнім часом істотно зросла кількість запитів на автореферати дисертацій з різних галузей знань.

Галузеві розділи каталогів, що організовані за таблицями ББК для наукових бібліотек, дуже деталізовані. У розділах обов'язково відкриті актуальні рубрики. За кожним роздільником з класифікаційним індексом документи розташовані в зворотно-хронологічному порядку, що дає

можливість в першу чергу переглянути нові надходження, а у середині кожного року – БЗ розставлені за автором та назвою документа в алфавіті. У СК діє зручна система роздільників. На роздільниках міститься перелік наступних ступенів ділення, довідкова інформація та посилання до інших розділів.

Важливе місце у системі інформаційних ресурсів ХДНБ ім. В. Г. Короленка належить СКС, яку поповнюють спеціалісти-галузевики відділу наукової систематизації, предметизації та організації систематичних каталогів. Картотека налічує приблизно три мільйони карток і розташована у центральній залі систематичних каталогів поряд з каталогами книг. Оскільки в журналах публікується найбільш оперативна та актуальна інформація, систематична картотека і періодичні та продовжувані видання користуються великим читацьким попитом. Це питання економіки, історії України, політики, права, соціології, педагогіки, психології, філософії тощо.

Працюючи з традиційним картковим каталогом, шукаючи інформацію за темою, користувач може звернутися до консультантів, які уточнюють мету роботи, аспект розгляду, галузь знання. Відвідувачі бібліотеки знайомляться зі структурою каталогу, знаходять ділення, які відображають довідники, бібліографічні посібники та ін.

Для розширення доступу до нової інформації важливо, щоб алфавітно-предметний покажчик (АПП) до СК був раціонально організований, оперативно поповнювався новою термінологією та актуальними предметними рубриками.

Отже, паралельне функціонування у складі інформаційно-пошукової системи бібліотеки електронного та карткових каталогів дозволяє послуговуватися ними як окремими пошуковими ключами до фондів, тобто використовувати систему каталогів як швидкий довідник-навігатор до документних інформаційних ресурсів ХДНБ ім. В. Г. Короленка.

М. М. Чегринець

РОЛЬ ЗМІСТОВНОГО РОЗКРИТТЯ ДОКУМЕНТНИХ РЕСУРСІВ У ЗАДОВОЛЕННІ ІНФОРМАЦІЙНИХ ПОТРЕБ КОРИСТУВАЧІВ

У фонді ХДНБ ім. В. Г. Короленка налічується понад сім мільйонів документів, але для того, щоб зробити ці документи доступними для користувачів, необхідно надати інформацію про них. Саме тому одним з провідних напрямів відділу наукової систематизації, предметизації та організації систематичних каталогів (ВСК) є розкриття документних ресурсів за змістом та галузями знань.

З метою поглиблення семантичного аналізу змісту інформації, що є дуже важливим для бібліотеки такого рівня, ВСК був відокремлений і організований за новою структурою, яка включала формування необхідних секторів зі спеціалістами з відповідною галузевою освітою. Понад тридцять років відділ є самостійним структурним підрозділом, провідним у змістовному розкритті інформаційних ресурсів ХДНБ ім. В. Г. Короленка.

Працівники відділу здійснюють наукову аналітичну обробку документно-інформаційних ресурсів та організацію довідково-пошукового апарату:

систематичного каталогу книг;

систематичного каталогу авторефератів дисертацій;

систематичної картотеки статей;

тематичної картотеки художньої літератури;

електронного каталогу

та єдиного допоміжного довідкового апарату до них – АПП, до якого входять картотеки: географічних назв, номенклатур спеціальностей до авторефератів дисертацій та ін.

Крім того, ВСК координує та забезпечує науковий рівень систематичних каталогів структурних підрозділів, вивчає інформаційні запити користувачів з метою підвищення ефективності використання СК та СКС для більш повного задоволення їхніх потреб.

З 2002 року змінилися функції відділу й ускладнилися технологічні процеси. Тепер індексування документів виконується у повному обсязі, тобто не тільки систематизація, але й предметизація документів та координатне індексування статей з наукових збірників. Продовжуючи вести традиційні карткові каталоги, працівники відділу формують ЕК з

широким набором лінгвістичних засобів, що забезпечують різнобічні пошукові можливості.

Відділ наукової систематизації, предметизації та організації систематичних каталогів удосконалює традиційний СК, який був організований у 1935 році, а у шістдесятих роках переведений на нову бібліотечно-бібліографічну класифікацію (ББК) за повними таблицями для наукових бібліотек (у 25 випусках 30 томах).

Обсяг СК на сьогодні складає близько 3,5 млн карток.

СК відображає основні напрями розвитку науки в книгах та брошурах, продовжуваних виданнях, нотних, образотворчих та картографічних виданнях, технічних і нормативно-технічних документах, рукописах, авторефератах дисертацій, документах на нетрадиційних носіях інформації українською, російською та іноземними мовами.

СК виконує функцію головного інструмента під час тематичного пошуку інформації.

Пошукові можливості традиційних СК за умови їх правильної організації та поповнення надзвичайно великі. Ефективність СК на час проведення наукових досліджень перевищувала 90%. Слід зауважити, що користувачі ХДНБ ім. В. Г. Короленка знаходять потрібну їм інформацію в СК та СКС досить результативно і в необхідному обсязі.

Працівники ВСК уважно слідкують за динамікою змін у різних галузях знань та відображенням їх у таблицях ББК, оперативно вносять доповнення і виправлення до систематичних каталогів та картотек.

Кожен із каталогів – традиційний чи електронний – це ключ до бібліотечного фонду. Якщо пошукові можливості ЕК пов'язані з різноманітними лінгвістичними засобами, формальними та реальними ознаками, то до традиційного СК складено АПП, у якому фіксується кожне нове поняття із зазначенням класифікаційного індексу.

СКС, яку організує і поповнює ВСК, є складовою частиною системи каталогів та картотек ХДНБ ім. В. Г. Короленка і включає БЗ на статті українською, російською, а з деяких розділів («У Економіка», «Ч30 Педагогіка») іноземними мовами, відображаючи інформацію про зміст фонду бібліотеки в галузевому аспекті. Хронологічний обсяг СКС 10 років. Термін відображення інформації в СКС різний: у соціально-економічних, природничих і технічних науках визначається актуальністю і, як правило, цінні та такі публікації, що не втратили свого значення, не мають хронологічних обмежень.

Працюючи з СКС, відвідувачі мають унікальну можливість оперативно отримувати найновішу інформацію, зібрану з усіх можливих джерел. Створюється електронна версія СКС у програмі ІРБІС, в якій відображаються статті зі збірників наукових праць та продовжуваних видань.

У комплексі традиційних систематичних каталогів та картотек бібліотеки дуже зручна система пошуку. Усі вони організовані окремо, але розташовані в одному залі. Картки з бібліографічними записами розміщені за класифікаційними індексами таблиць ББК та у зворотно-хронологічному порядку, що дає можливість в першу чергу переглянути БЗ нових надходжень документів з різних галузей знань.

Окремо організується і ведеться СК авторефератів дисертацій, до якого складено допоміжну картотеку за номенклатурами спеціальностей, де вказані класифікаційні індекси та назви розділів СК авторефератів дисертацій.

Визначаючи провідну роль відділу наукової систематизації, предметизації та організації систематичних каталогів у розкритті інформаційних ресурсів ХДНБ ім. В. Г. Короленка, слід наголосити, що основна його мета – багатоаспектне змістовне розкриття фонду бібліотеки з метою оптимального пошуку інформації.

Паралельне функціонування у складі інформаційно-пошукової системи бібліотеки ЕК та карткових каталогів дозволяє досить ефективно вирішувати це завдання, спрямовуючи читачів на раціональне використання документних масивів бібліотеки.

Нові інформаційні технології займають пріоритетне місце в бібліотечній практиці. За цим напрямком успішно працюють фахівці відділу, які беруть участь у створенні ЕК, контролюють ведення, редагування, підтримку в актуальному стані БД та лінгвістичного забезпечення автоматизованої інформаційно-пошукової системи бібліотеки з усіх галузей знань.

ВСК протягом багатьох років проводить міжвідомчі наради з бібліотеками різного підпорядкування. Традиційно на нарадах розглядаються питання організації, ведення та удосконалення каталогів і картотек.

На науково-практичних семінарах здійснюється обмін досвідом з наукового каталогізування, зокрема серед багатьох питань розглядалися такі: технологічні процеси та правила індексування; досвід створення предметного рубрикатора; актуальні питання каталогізації в умовах

впровадження нових інформаційних технологій; зведені та корпоративні електронні каталоги: проблеми створення в Україні; лінгвістичне забезпечення АІБС; алфавітно-предметні покажчики як частина сучасних традиційних та електронних інформаційно-пошукових систем та ін.

В першу чергу розглядаються питання, що є актуальними на сьогоднішній день. Учасники семінарів вносять свої пропозиції, доповнення задля розв'язання проблемних питань, пропонують розширити методичні та організаційні функції ХДНБ ім. В. Г. Короленка як методичного центру, щоб вивести міжвідомчі наради на регіональний рівень, адже практичні поради з досвіду роботи та рекомендації можуть бути корисними фахівцям різних бібліотек України.

М. М. Чегринець

СИСТЕМАТИЧНИЙ КАТАЛОГ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ В УМОВАХ ВПРОВАДЖЕННЯ НОВИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

У наукових бібліотеках України новітні інформаційні технології стали основою забезпечення сучасних потреб користувачів.

У ХДНБ ім. В. Г. Короленка з 1995 року функціонує ЕК, який налічує 203 460 записів, створений інтелектуальною працею висококваліфікованих фахівців з додержанням вимог державних стандартів і виставлений на власному сайті. ЕК забезпечує різноаспектний пошук, що є властивим для сучасних розвинутих інформаційно-пошукових систем, тому зрозуміло, що до нього з кожним роком звертається все більше відвідувачів.

Читачі ХДНБ ім. В. Г. Короленка мають змогу здійснювати пошук інформації за допомогою ЕК у відділі обслуговування користувачів, у відділі «Україніка», у залі нових надходжень соціокультурного центру, у відділі інформаційно-бібліографічної роботи та у центрі Інтернет. ЕК дозволяє використовувати значно більше можливостей, ніж карткові каталоги, для того, щоб знайти необхідну інформацію, визначити наявність у бібліотеці того чи іншого джерела, підготувати список літератури з теми, а до того ж у будь-який час і на будь-якій відстані.

Проте наявність ЕК не зменшує ролі традиційних карткових каталогів у задоволенні інформаційних запитів користувачів, адже вони мають значну хронологічну глибину представленої інформації.

СК ХДНБ ім. В. Г. Короленка організований у 1935 році. У шістдесятих роках переведений на нову ББК. СК відображає книги, брошури, продовжувані видання, образотворчі, картографічні та нотні видання, нормативно-технічні та технічні документи, рукописи, автореферати дисертацій, документи на нетрадиційних носіях інформації українською, російською та іноземними мовами. Його обсяг складає близько 3,5 млн карток. І в цьому його значна перевага над ЕК, який поки що відображає тільки нові надходження. Питання ретроконверсії традиційних карткових каталогів в електронну форму є досить актуальним, але цей процес потребує великих працевитрат та через брак технічних засобів і кадрового складу триватиме довго. До того ж, далеко не всі користувачі можуть здійснювати результативний електронний пошук інформації, але і для тих, хто добре володіє ЕК, не вистачає автоматизованих робочих місць, тому вони активно використовують ті можливості пошуку, які їм надає традиційний СК.

Щоб підвищити інформаційно-пошукові можливості СК, фахівці ВСК відкривають нові актуальні класифікаційні ділення, розробляють дієву систему відсилань та посилань, активно поповнюють новими поняттями АПП. Для більш якісної організації систематичного каталогу застосовується вузька галузева спеціалізація систематизаторів. У наш час збільшується кількість запитів міжгалузевої тематики, тому систематизаторам доводиться оволодівати знаннями як з визначеної галузі знань, так і з суміжних. Питання підвищення кваліфікації для індексаторів надзвичайно важливі. І до них повною мірою можна віднести гасло про необхідність безперервної освіти.

А яка освіта у користувачів, що звертаються до СК та картотек ХДНБ ім. В. Г. Короленка, яку наукову та фахову кваліфікацію вони мають, якими є типи їхніх пошукових намірів – питання, що цікавлять систематизаторів, адже тільки знаючи ці фактори, можна вдосконалювати побудову СК. Одержати відповіді на ці питання допомогло експрес-дослідження, проведене працівниками ВСК.

Опитування дозволило виявити, в яких галузях знань задіяні або будуть задіяні респонденти. Найбільша кількість опитуваних – економісти (23%), користувачі технічних професій – 12,6%, зайняті в галузі культури – 9,1%, філології – 7,8%, права – 7,4%. В цілому були представлені усі галузі знань.

Знання щодо освіти та наукового рівня користувачів, професійної належності дуже важливі для уточнення їхніх пошукових намірів. Що саме

їм потрібно? Який пошук вони ведуть: на повноту інформації чи на її точність?

Респондентам було запропоновано визначити типи пошукових намірів, з якими вони найчастіше звертаються до СК. Найменша кількість користувачів (4,8%) мала спочатку визначитися, які існують теми в тій галузі, що їх цікавить. Виявилося, що такий пошуковий намір мають 19% науковців і тільки 1,8% фахівців та 1,5% студентів. І це можна пояснити: і фахівцям, і студентам звичайно добре відомо, що саме вони шукають, а науковцю, особливо на початку наукової діяльності, необхідно спочатку визначитися з точною темою майбутнього дослідження.

Знайти хоча б щось, але точно за предметом пошуку хотіли 16,5% респондентів. Цей запит переважав у студентів (21,4%) та фахівців (14%), адже їм буває достатньо одного-двох документів, релевантних їхнім запитам. І тільки 4,8% науковців звернулися до СК з таким типом пошукових намірів.

Друге місце (29,6%) посідає бажання респондентів зібрати максимально повну інформацію за темою, допускаючи незначні її втрати. Такий пошуковий намір характерний для 36,8% спеціалістів, 28,2% студентів та 23,8% науковців. Якщо користувач пише наукову статтю, курсову чи дипломну роботу, досліджує конкретну проблему або підвищує свою кваліфікацію, то йому потрібна досить повна інформація з теми, але він не готовий витрачати свій час на одержання зайвої інформації.

Перше місце (49,1%) серед усіх груп користувачів зайняв пошук, спрямований на одержання всіх документів, що мають відношення до потрібної теми, нехай серед них трапляться і зайві, аби ж не пропустити щось нове і цікаве. Найчастіше такий тип пошукових намірів зустрічається у науковців (52,4%), але характерний він і для студентів (48,9%) та фахівців (47,4%). Це свідчить про те, що головна вимога до СК з боку усіх груп користувачів – це максимально можлива повнота пошуку.

Пошукові можливості ЕК та традиційних СК безмежні. Їх ефективність під час проведення досліджень перевищувала 90%.

СК відображає основні напрями розвитку науки, відкриває появу нових напрямків в галузевих розділах, створює систему раціонального пошуку, розраховану на ефективне задоволення багатоаспектних читацьких запитів. І щоб він функціонував на належному рівні, з ним треба багато працювати, і, в першу чергу, необхідно досягти оперативності відображення нових матеріалів.

Н. В. Подошовка

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ СИСТЕМАТИЧНОЇ КАРТОТЕКИ СТАТЕЙ ХДНБ ім. В. Г. КОРОЛЕНКА

Систематична картотека статей, що є складовою частиною інформаційно-пошукової системи ХДНБ ім. В. Г. Короленка, відображає статті з журналів, періодичних та продовжуваних видань.

СКС надає оперативну інформацію з метою забезпечення запитів користувачів з усіх тем та актуальних напрямків сучасної науки, соціальних проблем та іншої багатоаспектної тематики. Картотека включає БЗ на статті українською, російською та іноземними мовами.

Хронологічний обсяг СКС в середньому 10 років. Термін відображення інформації в СКС визначається актуальністю. Він різний у розділах суспільних, природничих та технічних наук. Як правило, цінні та ті, що не втратили актуальності, публікації не мають хронологічних обмежень. Розстановка карток – зворотно-хронологічна.

Структура СКС та методика відображення документів визначається регламентуючими та методичними матеріалами. Організація, ведення та редагування СКС здійснюється відповідно до рішення Вченої ради з питань традиційного та машиночитаного каталогізування, «Положення про систему каталогів та картотек ХДНБ ім. В. Г. Короленка», «Положення про систематичну картотеку статей ХДНБ ім. В. Г. Короленка», інструкції «Шлях документа в процесі обробки в ХДНБ ім. В. Г. Короленка».

Відомості про СКС фіксуються у «Паспорті-характеристиці систематичної картотеки статей ХДНБ ім. В. Г. Короленка», де відзначено, що картотека ведеться з 1982 року. Паспорт щороку корегується згідно з кількісними та якісними змінами в картотеці.

Допоміжний апарат до СК та СКС включає зведений АПП, галузеві АПП, систематичну контрольну картотеку, картотеку методичних рішень, картотеку географічних позначень.

Критерії відбору статей з періодичних та продовжуваних видань і збірників для аналітично-синтетичної обробки та відображення в СКС регламентуються відповідною інструкцією.

Принципи відбору статей визначаються відповідно до статусу Бібліотеки, основних завдань і напрямків її діяльності, запитів і потреб провідних читацьких категорій. Перевага віддається науковим виданням та

виданням вищих навчальних закладів. Систематизація статей здійснюється вибірково шляхом перегляду усіх статей, з урахуванням ступеня розкриття теми.

Пріоритетним принципом відбору статей на сучасному етапі є відображення нових напрямків у науці, виробництві, культурі та перспектив їх розвитку, актуальність тем та нових понять. З максимальною повнотою відображаються статті з історії науки, персоналії та бібліографічні матеріали.

Вимоги до внутрішнього та зовнішнього оформлення СКС з метою найбільш повного розкриття змісту документів визначені в Інструкції «Оформлення систематичних каталогів та картотек ХДНБ ім. В. Г. Короленка». Розстановка карток в СК та СКС виконується згідно з інструкцією.

Редагування – один із постійних процесів роботи з каталогами та картотеками, що має на меті підвищення їх якості та ефективності використання під час пошуку інформації. Регламентується інструкцією «Редагування систематичних каталогів та систематичних картотек статей ХДНБ ім. В. Г. Короленка». Прийом відредагованих розділів здійснюється комісією зі складанням актів про прийняття відредагованих розділів, оцінку якості редагування та відповідність вимогам і положенням інструкції.

У кожному розділі СК книг є ділення «Я5 Періодичні та продовжувані видання», в якому БЗ усіх журналів та збірників наукових праць, видань установ та організацій розставлені в алфавітному порядку. Ці відсилкові картки до каталогу періодичних видань є зв'язковою ланкою між СК і СКС, адже дають інформацію користувачу систематичного каталогу про всі періодичні видання, які має Бібліотека з теми, що його цікавить.

Працюючи саме зі СКС, користувачі мають унікальну можливість оперативно отримувати найновішу інформацію, зібрану з усіх можливих джерел та професійно опрацьовану спеціалістами-бібліографами з відповідною галузевою освітою, одержувати відповідь на будь-який запит. У СКС можна ознайомитися з фундаментальними науковими статтями з актуальних питань, а також із питань суміжних наукових дисциплін.

Через відсутність карток централізованої каталогізації виникла потреба у складанні анотацій до статей. Адже у багатьох випадках назва статті не відображає зміст публікації. Наприклад:

Константинов Г.
Как выбраться из ловушки молодости: [О моделях корпоративного управления]
// Эксперт. – 2002. – № 8. – С. 27 – 28.

Шугуров Л.
Я качусь: [Из истории создания автомобиля «Volvo»]
// АвтоМир. – 2002. – № 16. – С. 26.

У цьому випадку фахівець повинен ретельніше проглянути статтю з метою визначення суті інформації та дати стислий коментар чи пояснення щодо документа або його змісту. Такий короткий опис має бути максимально інформативним і орієнтувати користувача в змісті першоджерела, адекватно і точно передавати тему статті чи позицію автора. Анотація передбачає лаконічність і чіткість тексту та відповідність сучасній термінології.

Безперечно, СКС дозволяє надавати читачам різнобічну інформацію з найновіших та найактуальніших питань з усіх галузей знань.

Створення електронної версії СКС піднесе інформаційно-бібліографічне обслуговування бібліотек на якісно новий рівень. На відміну від традиційної картотеки, в якій БЗ зберігаються в обмеженому хронологічному обсязі, АІБС дозволить зберігати дані за будь-який термін та надасть можливість доступу до інформації віддаленому користувачу в мережі Інтернет. Така робота має сенс за умови розвитку корпоративної каталогізації.

Література

1. Зеленина Г. Н. Межрегиональная аналитическая роспись статей : опыт корпоративной работы / Г. Н. Зеленина // Науч. и техн. б-ки. – 2003. – № 9. – С. 51–60.
2. Організація систематичної картотеки статей : метод. рекомендації / Держ. б-ка України ; [підгот. Л. О. Горогоцька]. – К.: Держ. б-ка України, 1993. – 18 с.

Н. В. Подошовка,
З. В. Ситало

ББК В СТРУКТУРЕ ЛИНГВИСТИЧЕСКОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ СОВРЕМЕННОЙ ИНФОРМАЦИОННО-ПОИСКОВОЙ СИСТЕМЫ

Библиотечные классификации являются традиционным лингвистическим средством упорядочения и организации накопленных знаний, поэтому поддержание их в актуальном состоянии является перспективным направлением в деятельности современных информационных центров.

Таблицы ББК – важнейший инструмент систематизатора и одно из основных практических пособий, обеспечивающих успешное выполнение библиотекой её справочно-информационных функций. Высокий научный и методический уровень систематизации документов, раскрытие содержания библиотечных фондов и правильная их организация во многом зависит от применяемых таблиц классификации, степени их уточнения в соответствии с конкретными особенностями библиотек.

Создатели ББК предусмотрели возможность постоянного совершенствования системы. На протяжении последних лет шла интенсивная работа над модернизацией таблиц: издавались дополнения и исправления к ним, разрабатывались новые разделы, уточнялись формулировки, проверялись различные приёмы типизации. ББК – самая молодая, динамично развивающаяся универсальная классификационная система, и потому отражает развитие и структуру современной науки.

В 90-е годы XX в. библиотеки начали составлять электронные каталоги. Одной из важнейших задач, решение которой было необходимо для успешного функционирования автоматизированной информационно-библиотечной системы (АИБС), стала проблема лингвистического обеспечения. Под лингвистическим обеспечением АИБС понимаются семантические средства, с помощью которых осуществляется смысловая обработка информации. Естественно, многократно возросла потребность в обновленных таблицах и АПУ к ним. Ведь АПУ к таблицам является контролируемым словарём и должен обеспечить, в совокупности с иерархическим поиском по индексам, эффективное использование электронных каталогов. Применение ББК в качестве основного информационно-поискового языка (ИПЯ) АИБС повлекло за собой ряд трудностей и потребовало дополнительной работы.

Создавать электронный каталог сотрудники ОСК ХГНБ им. В. Г. Короленко начали с использования классификационного ИПЯ полных таблиц ББК как одного из наиболее эффективных ключей поиска информации. Соответствие научного содержания и структуры классификации современному состоянию и уровню науки, терминология, порядок организации рубрик в отделах и подотделах и другие важные свойства ББК позволяют осуществлять эффективный информационный поиск. Классификационные индексы ББК необходимы потребителям для полноты поиска, т. к. позволяют вести его в электронном каталоге по иерархическим связям таблиц. Классификационная система в автоматизированном режиме, как и в традиционном систематическом каталоге, даёт высокие поисковые результаты по широким отраслевым и межотраслевым темам, многоаспектно раскрывая содержание документа. Благодаря логике классификации очень важной является функция ББК как средство уточнения запроса, обеспечивающего последовательный доступ от широких отраслевых тем к узким (и наоборот).

В работе ОСК используются полные таблицы ББК для научных библиотек и АПУ к ним на русском языке, а как вспомогательный справочный аппарат – таблицы УДК, АПУ к ним, Информационно-поисковый тезаурус (ИПТ) Национальной парламентской библиотеки Украины, изданные на украинском языке, Рубрикатор Национальной библиотеки Украины им. В. И. Вернадского (Рубрикатор НБУВ), который построен на основе полного варианта ББК для научных библиотек и наработок НБУВ в форме рабочих таблиц, Таблицы территориальных типовых делений, входящих в состав «Рубрикатора НБУВ».

ББК используется в библиотеках Министерства культуры Украины, библиотеках системы образования, академических, медицинских и других. Библиотеки Украины заинтересованы в едином информационном пространстве, а ББК – один из основных информационно-поисковых языков электронных каталогов. Это требует развития и актуализации ББК для использования её в качестве ИПЯ в машиночитаемом виде с предметным входом.

Эталоном являются базовые таблицы ББК для научных библиотек (в 25 вып., 30 кн.). Переработанные, дополненные и исправленные в процессе модернизации, полные таблицы ББК будут доступны пользователям только в автоматизированном режиме. Полные, средние и сокращенные таблицы согласуются по структуре индексации и отличаются только степенью детализации (глубиной раскрытия содержания таблиц).

Средние таблицы ББК подготовлены на основе таблиц ББК для научных библиотек, в них применены обе альтернативные системы обозначения: цифровая и буквенная. Средние таблицы ББК издаются отдельными выпусками. Завершающим всё издание выпуском будет сводный алфавитно-предметный указатель. Средние таблицы явились результатом преобразований ББК в ИПЯ для современных информационно-поисковых систем. В результате такой адаптации ББК сохранила свою исходную принципиальную структуру, но, в то же время, приобрела необходимые характеристики ИПЯ для ЭК.

В новом издании таблиц ББК:

содержательно отредактированы разделы;

значительно переработаны все отделы социокультурного цикла наук; осталась (за редким исключением) принятая в ББК последовательность наук и соответствующих им сфер социальной практики, но на уровне структуры отделов и разделов внесены существенные изменения;

переработаны общетеоретические разделы, пересмотрена структура частных теоретических наук, организованных строго по отраслевому или проблемному признаку;

пересмотрен и обновлен понятийный аппарат;

максимально полно отражены вопросы национальной истории, географии и этнографии, экономики, культуры и языка, права и многих других предметных областей, имеющих принципиальное значение для классификационной системы;

уточнена научная периодизация;

расширены возможности типизации, дополнены и уточнены формулировки типовых делений.

В 1-й выпуск (издан в 2001 году) пошли разделы: Социальная философия, Социология, Статистика, Демография, Социальное управление, История, Исторические науки, Археология, Этнология.

Цикл, обозначенный индексами С/Ю 6/8, ранее назывался «Общественные и гуманитарные науки». Теперь – «Социальные (общественные) и гуманитарные науки». Эти изменения следует отразить во внешнем и внутреннем оформлении каталога, возможно, во многих памятках, инструкциях и т. д.

Прежнее наименование С или 60 «Общественные науки в целом» заменено новым «Социальные науки в целом. Обществоведение».

Поскольку имеются равные основания для отнесения социальной философии и к философии, и к обществознанию, для неё предлагаются альтернативные индексы: С0 или Ю6.

Раздел «С5 Социология» в новой редакции средних таблиц переработан в направлении упорядочения структуры, уточнения формулировок классификационных делений, размежевания с социальной философией, культурологией и другими науками социогуманитарного цикла.

В разделах «С6 Статистика» и «С7 Демография» модернизирована структура и содержание таблиц; ликвидированы деления подразделов по идеологическому признаку; уточнена терминология и методика систематизации документов по признаку социальных систем.

Отдел «Т История. Исторические науки» предназначен для систематизации материалов по теории, методологии и истории исторической науки, источниковедению и вспомогательным историческим дисциплинам, собственно истории, археологии и этнологии. Общая структура отдела осталась неизменной, но все входящие в него разделы значительно переработаны.

Основной ряд отдела Т открывается разделом «Т0 Теоретические основы и методология исторической науки». В средних таблицах этот раздел кардинально переработан. Ликвидировано деление по идеологическому признаку на марксистскую и немарксистскую теорию исторической науки. В разделе остаются материалы о предмете, задачах, значении исторической науки, о её роли в общественном процессе, о гносеологических проблемах исторического исследования. Принято решение об отражении всех документов как по философии истории в целом, так и по отдельным теоретическим проблемам исторического процесса под индексом «Т03 Философия истории» (это закономерности исторического процесса, прогресс в мировой истории, проблема цивилизационного развития и др.).

Раздел «Т1 История исторической науки» в основном сохранил свою структуру. В новом издании в него включена таблица специальных типовых делений.

Раздел «Т2 Источниковедение. Вспомогательные исторические дисциплины»: в среднем издании детализация этого раздела значительно углублена. В связи с появлением в последние годы большого количества публикаций по генеалогии и возросшим интересом исследователей и широкого круга читателей к этой тематике в подразделе «Т214

Генеалогия» введена таблица типовых делений, позволяющая выделить документы о правящих династиях, дворянских, буржуазных, крестьянских, казачьих родах. В подразделе «Т215 Геральдика» предусмотрена детализация для гербов, эмблем и флагов государств, отдельных местностей, родов и фамилий.

Основные направления модернизации раздела «Т3 История» связаны с введением современной периодизации новой и новейшей истории, определением методики отражения документов по истории государств, возникших в результате распада СССР и ряда стран Европы (Югославии, Чехословакии) Таблицы отражают изменившиеся взгляды общества на развитие исторического процесса и оценку ряда событий. В средних таблицах значительно переработаны типовые деления для детализации материала об отдельных сторонах жизни общества в разделах всеобщей истории и истории отдельных стран. Проведена унификация типовых делений для всех периодов истории. Отредактированы формулировки делений и методический аппарат, в Таблицы введен ряд новых понятий, необходимых для отражения современного потока документов. Для детализации материалов об отдельных войнах введён «План расположения», позволяющий выделить документы о происхождении, причинах и характере войны, ходе военных действий, участниках войны и др. В средних таблицах деления «Плана» раскрыты в периодах Первой и Второй мировых войн и Гражданской войны. (Т3(0)62,5 Движение Сопротивления во второй мировой войне.).

Значительно изменён подраздел «Т3(0) Всеобщая история». В данном издании в подразделении Т3(0) не отражаются материалы по истории Европы в целом, которые выделены из всемирной истории и консолидируются под индексом Т3(4) и его делениями. Изменена периодизация всемирной истории. Границами нового времени принят период от эпохи Великих географических открытий до окончания Первой мировой войны (1918 г.)

В соответствии с этим изменённый ряд основных делений Т3(0) выглядит следующим образом:

Т3(0)2 Первобытное общество
Т3(0)3 Древний мир
Т3(0)4 Средние века (V – XV)
Т3(0)5 Новое время (XVI в. – 1918 г.)
Т3(0)6 Новейшая история (1918 –)

В подразделения новейшей истории включены новые деления, отражающие историю второй половины XX в.:

Т3(0)63 Период 1945 – конец 80-х годов XX в.

Т3(0)64 Период с конца 80-х годов XX в.

Подраздел Т3(2) значительно расширен за счёт включения в него ряда делений из полных таблиц: внесены значительные изменения, затронувшие как содержание, так и структуру. В истории России Т3(2) выделены основные периоды:

Т3(2)2 Древнейшие племена и государства на территории России в I тыс. до н. э. – IX в. н.э.

Т3(2)4 Россия в IX – XVII вв. (Период Древней Руси и российского средневековья)

Т3(2)5 Россия в XVIII в. – 1917 г.

Т3(2)6 Россия (окт. 1917 – .) История СССР.

Изменилась периодизация и внутри этих делений. Так, например, период новой истории России детализируется следующим образом:

Т3(2)5 начинается с конца XVII в.

Т3(2)511 Россия в 1682 – 1725 гг.

Т3(2)511– 06 Реформы Петра I

Т3(2)511–303 Политическая борьба правящих кругов

Т3(2)511–37 Церковь и государство

Т3(2)512 Россия в 1725 – 1762 гг.

Т3(2)513 Россия в 1762 – 1801 гг.

Т3(2)52 Россия в XIX в.

Т3(2)521 Россия в первой половине XIX в.

Т3(2)521 – 27 Колонии России в Северной Америке

Т3(2)521 – 69 Колониальная политика. Колониальные завоевания

Т3(2)522 Россия с конца 50-х – I пол. 90-х годов XIX в.

Т3(2)53 Россия во II пол. 90-х годов XIX в. – октябрь 1917 г.

Т3(2)6 Россия с октября 1917 г. – История СССР (1922 – 1991 гг.)

Т3(2)63 СССР в 1945 по 1991 гг.

Т3(2)64 Россия с 1992 г. – Российская Федерация.

В отличие от предыдущих изданий, подраздел Т3(2) отражает материалы только по истории России. Материалы по истории территорий, ходивших в различные периоды в состав дореволюционной России и СССР, но существующие в настоящее время как самостоятельные государства, собирается в соответствующих подразделениях Т3(4/5).

В соответствии с рекомендациями «Державна бібліотека України. Доповнення і виправлення до бібліотечно-бібліографічної класифікації. 1992 рік» материалы по истории России следует отражать под индексом Т3(2) до 1992 г., с 1992 г. – под индексом Т3(4РОС). Документы об Украине во всех отраслевых разделах отражаются под типовым делением (4УКР) вне алфавита на первом месте.

Изменена и периодизация истории Украины

Т3(4УКР) История Украины

Т3(4УКР)4 Украина в IX – средине XVII в.

Т3(4УКР)5 Украина в средине XVII в. – 1917 г.

Т3(4УКР)6 Украина с 1917 г.

Т3(4УКР)61 Украина 1917 –1939 гг.

Т3(4УКР)62 Украина в 1939 – 1945 гг.

Т3(4УКР)63 Украина в 1945 – 1991 гг.

Т3(4УКР)64 Украина с декабря 1991 г.

Во всех подразделениях раздела Т3 проведена большая работа по редактированию формулировок классификационных делений, ликвидирован, где это возможно, присущий прежним изданиям таблиц уклон в сторону первоочередного отражения классовой борьбы.

Раздел «Т5 Этнология (этнография, народоведение)». В новых таблицах изменена формулировка раздела, который называется теперь «Этнология». При этом принятые в отечественной науке термины «этнография» и «народоведение» сохранены в качестве синонимов и приводятся в скобках. Дополнены и уточнены основные деления раздела.

При переработке отдела «У Экономика» проведена редакция типовых таблиц; исключены деления, не обеспеченные современными источниками и не используемые в практике систематизации; введён ряд новых делений, отражающих актуальные проблемы экономики, такие как риски, рынок, рыночные отношения, маркетинг, логистика и др.

Основной ряд отдела открывается разделом «У01 Общая экономическая теория». По своему объёму, структуре и характеру отражаемых материалов раздел существенно модернизирован. Отсутствует деление на марксистскую и немарксистскую экономическую теорию. Теория специальных и отраслевых экономик, межотраслевых комплексов, теория отдельных экономических явлений, тем и проблем рассматривается в соответствующих подразделениях У, где выделяется с помощью типового деления – 01.

Подраздел «У010 Общая экономическая теория как наука» предназначен для отражения материалов, рассматривающих предмет, функции, методы общей экономической теории, её взаимосвязи с другими общественными науками и экономической политикой. Здесь рассматриваются также отдельные направления современной экономической теории: теория институциональной, эволюционной экономики и других течений современной экономической мысли. Под индексом У011 и его подразделениями отражаются документы по общим основам экономики: основным экономическим понятиям и категориям, основам рыночного хозяйства и др. Следующий подраздел – У012 – кумулирует материалы по микро-, мезо-, макро- и мегаэкономике. Завершает ряд подраздел У013, предназначенный для документов, рассматривающих теорию отдельных стадий экономического развития.

В средних таблицах изменена методика отражения документов по отраслевым и специальным экономикам. Эти подразделения выведены из разделов экономики систем и стран и представлены в ряду основных делений.

Отдел «Х Право. Юридические науки» отражает современную систему юридических знаний. Он охватывает разнообразный круг теоретических, исторических, внутригосударственных и международных вопросов, составляющих предмет исследования юридических наук.

Центральное место в структуре отдела занимает раздел «Х4 Отраслевые (специальные) юридические науки. Отрасли права», содержание которого максимально приближено к мировой практике. При модернизации отдела Х была пересмотрена группировка отраслей права. Составители отказались от деления отраслей по признаку социальных систем и заложили в основу деления отраслевой признак.

В пределах отдельных отраслей права для дальнейшей детализации используется таблица специальных типовых делений.

Подраздел «Х400 Конституционное (государственное) право» значительно расширен и обновлён. Включено новое деление «Х400.12 Основы конституционного контроля», где определено основное место для Конституционного суда, несмотря на то, что этот орган входит как основное звено в триаду судебной системы.

Подразделение «Х400.61 Глава государства» введено для отражения круга вопросов о правовом статусе и полномочиях главы государства. В структуре таблиц выделено деление «Х400.663 Конституционные основы местного самоуправления», где собираются

общие работы об органах местного самоуправления и условно отражается муниципальное право.

Подраздел «401 Административное право» структурно делится на общую и особенную части. Отдельным индексом выделено административно-процессуальное право или административные суды (Х401.031.2). Особенная часть этого подраздела получила значительную детализацию. Так, к примеру, под индексом «Х401.114 Управление в области связи, информации, информатизации и защиты информации» собираются также документы по информационному праву, правовым вопросам рекламы, охране информации, составляющей коммерческую тайну (закон о коммерческой тайне). Под индексом «Х401.124 Управление здравоохранением» собираются также материалы по медицинскому праву.

В подразделе «Х404 Гражданское и торговое право. Семейное право» объединены гражданское и торговое право, как это принято в большинстве государств мира. Особенную часть гражданского права открывает деление «Х404.1 Право собственности и другие вещные права», где собираются документы общего характера об институте права собственности. Вопросы права собственности на отдельные объекты рассматриваются в соответствующих подразделениях отдела Х, например, право собственности на землю см. Х407.11.

Деление «Х404.3 Правовая охрана интеллектуальной собственности» является общим для комплекса вопросов авторского права, права на изобретения, права на промышленные образцы и полезные модели, права на товарные знаки и знаки обслуживания.

Обновлён и дополнен подраздел Х405. Он состоит из двух частей «Х405.1 Трудовое право» и «Х405.2 Право социального обеспечения». Под этими индексами отражаются вопросы по правовому регулированию трудового стажа, льгот и пособий, обязательного медицинского страхования и др.

В новых таблицах появился подраздел «Х407 Природоресурсное право. Природоохранительное (экологическое) право», в котором представлены вопросы правового регулирования охраны окружающей среды, земельное, водное, лесное право и т. д. Ранее все эти понятия объединялись в подразделе «Земельное право».

Подраздел Х409 изменил наименование. Теперь он называется «Уголовно-исполнительное право», ранее носил название «Исправительно-трудовое право».

Модернизация отдела «Ц Военное дело. Военная наука» позволила представить в обновленном виде систему современных знаний о военной науке и военном деле, отразить новую проблематику и терминологию, избежать идеологического принципа в построении таблиц. При переработке отдела изменилось содержание и наполнение раздела «Ц0 Военная наука в целом». К этому разделу отнесена методология военной науки, военная системология, принципы и методы военно-научных исследований, а также взаимовлияние войны, армии и общества (содержание и причины войн, война как социально-политическое явление, общие законы войны и вооружённой борьбы, экономическая обусловленность войн, экономические основы военной мощи государства).

Содержание раздела «Ц1 Военная политика, военные доктрины» позволяет собирать материалы о целях, задачах, принципах и основных направлениях военной политики, военной (оборонной) безопасности государства, военных угрозах и вызовах, военном потенциале (военной мощи) государства, военной организации государства.

Раздел «Ц9 Гражданская оборона» завершает основной ряд отдела. В раздел включены все проблемы организации, управления, специальной подготовки и тактики в системе гражданской защиты, работы учебных заведений соответствующего профиля, технических средств и отдельных служб. Под индексом Ц922 выделены поисково-спасательные службы. Здесь же собираются материалы о деятельности служб общественной безопасности (например, о службе «911»). Документы о военном праве, об организации военной юстиции, а также литература о военных преступлениях и ответственности за них собираются в соответствующих подразделениях отдела «Х Право. Юридические науки».

Военная медицина как отрасль медицинских наук полностью относится к отделу «Р Здравоохранение. Медицинские науки». В отделе Ц отражаются только материалы по вопросам, связанным с организацией и деятельностью военной медицинской службы в армии и на флоте, по медицинскому обеспечению войск.

Выпуск третий средних таблиц ББК содержит переработанные разделы медицины, сельского и лесного хозяйства. Обновление затронуло и научное содержание, и структуру таблиц. В новых таблицах увеличена детализация разделов, включен ряд дополнительных типовых делений, уточнено размежевание с другими отделами ББК.

В 2003 году издан Дополнительный выпуск к средним таблицам. В нём представлены переработанные Таблицы типовых делений общего применения: таблицы общих типовых делений (ОТД), таблицы территориальных типовых делений (ТТД), таблицы типовых делений социальных систем (ТДС), таблицы этнических типовых делений (ЭТД). Каждая таблица снабжена введением, в котором характеризуются основные понятия, принципы построения, особенности систематизации объектов таблиц типовых делений общего применения, и своим алфавитно-предметным указателем.

Как показала практика, в средних таблицах ББК нуждаются библиотеки высших учебных заведений, в первую очередь – многоотраслевые по составу фондов. Средние таблицы нужны также тем, кто традиционно использует полные. Чем крупнее библиотека, тем внимательнее надо анализировать потребности отделов. Таблицы необходимы в структурных подразделениях и на столе дежурных библиографов в зале каталогов, особенно издание, представляющее собой сводный АПУ.

Для организации доступа через классификационную систему необходимо реализовать в ЭК функции таблиц ББК и вспомогательного аппарата СК – ссылки, справки, алфавитно-предметный указатель, т. е. авторитетный контроль. В результате совершенствования ББК, с учетом использования её в АИБС и взаимодействия с другими ИПЯ, эта система стала выполнять функции основного языка классификационного типа в лингвистическом обеспечении библиотечных информационно-поисковых систем Украины.

Группировка БЗ документов в соответствии с классификационными делениями ББК является средством тематического/отраслевого подхода к раскрытию содержания информационных ресурсов библиотеки. Сочетание возможностей многоаспектного поиска по алфавиту, классификационным индексам, предметным рубрикам является взаимодополняющим инструментом организации доступа. В таком случае ЭК предполагает систему средств, которая позволяет, в зависимости от характера запроса, выбирать тип поиска или их комбинацию, удобную пользователю.

И, конечно же, библиотеки должны постоянно редактировать традиционные карточные и электронные каталоги для обеспечения релевантного поиска документов.

Учитывая стремительное развитие информационных технологий и активное формирование общества знаний, совершенствование и актуализация традиционных и электронных систематических каталогов будет способствовать точному и оперативному тематическому поиску и возможностям обмена информацией между библиотеками.

Литература

1. Библиотечно-библиографическая классификация : Средние таблицы: практ. пособие / Рос. гос. б-ка, Рос. нац. б-ка, Б-ка Рос. акад. наук. – М. : Либерея, 2001. – Вып. 1. – 320 с.

2. ДСТУ ГОСТ 7.59:2003 Індексування документів. Загальні вимоги до систематизації та предметизації. – Вид. офіційне. – К. : Держспоживстандарт України, 2004. – 5 с.

3. Загорская Е. И. Возможности использования ББК в качестве ИПЯ и средства организации системы доступа в электронной среде / Е. И. Загорская // Библиотеки и ассоциации в меняющемся мире : материалы 8-ой Междунар. конф. «Крым-2001». – 2001. – Т. 1. – С. 509–511.

4. Лобузіна К. В. Бібліотечні класифікації в сучасних інформаційних сервісах / К. В. Лобузіна; НАН України; Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2010. – 132 с.

5. Сербін О. Бібліотечно-бібліографічні класифікації : історична еволюція та сучасні тенденції розвитку / О. Сербін. – К. : НБУ, 2009. – 138 с.

6. Сєдих В. В. Бібліотечні каталоги як інформаційно-пошукові системи : навч. посіб. / В. В. Сєдих, Г. П. Терентьєва, В. К. Удалова ; Наук. ред. Н. М. Кушнаренко ; Харк. держ. акад. культури. – Х., 2003. – 192 с.

7. Сєдих В. В. Документні класифікаційні системи : конспект лекцій / В. В Сєдих ; Харк. держ. акад. культури. – Х. : ХДАК, 2005. – 65 с.

8. Сукиасян Э. Д. Каталогизация и классификация. Электронные каталоги и автоматизированные библиотечные системы : избр. ст. / Э. Р. Сукиасян. – Спб.: Профессия, 2009. – 535 с.

9. Сукиасян Э. Р. Новые таблицы библиотечно-библиографические классификации : организация, технология использования : метод. рекомендации / Э. Р. Сукиасян. – М. : Либерея, 2003. – 95 с.

М. М. Чегринець

ФОРМУВАННЯ АВТОРИТЕТНОГО ФАЙЛА ПРЕДМЕТНИХ РУБРИК ЯК ТЕМАТИЧНОГО НАВІГАТОРА ЕЛЕКТРОННОГО КАТАЛОГУ ХДНБ ім. В. Г. КОРОЛЕНКА

Створення довідково-пошукового апарату ХДНБ ім. В. Г. Короленка розпочалося водночас зі становленням бібліотеки. Різноманітність читацьких запитів вже в перші роки після відкриття Харківської громадської бібліотеки сприяла організації в ній ряду реальних каталогів, об'єднаних у єдину систему, яка удосконалювалася протягом усього часу її існування.

Відділ наукової систематизації, предметизації та організації систематичних каталогів – один із структурних підрозділів бібліотеки, який здійснює наукову аналітичну обробку документно-інформаційних ресурсів та організацію інформаційно-пошукової системи.

Систематизація, предметизація документів та сприяння у використанні усіх наукових досягнень, накопичених за багато років, – менеджмент знань – визначають роботу відділу.

У 2002 році ХДНБ ім. В. Г. Короленка придбала повний пакет автоматизованої інформаційно-бібліотечної системи ІРБІС. З цього моменту розпочалося поступове формування великого електронного інформаційного ресурсу – авторитетного файла предметних рубрик.

Складність створення предметного рубрикатора полягала у відсутності досвіду і методичних матеріалів з електронної предметизації.

За відсутності стандартизованого списку предметних рубрик індексатори використовували АПП таблиць ББК російською мовою, таблиці УДК, АПП до них та Інформаційно-пошуковий тезаурус НПБ України, що видані українською мовою, а також Середні таблиці ББК.

Хоча предметизацію усіх нових надходжень документів для автоматизованої інформаційно-пошукової системи розпочали в 2002 році, робота з електронним каталогом тривала з 1995 року. У першій частині електронного каталогу, яка формувалася з 1995 року, не було пошуку за предметними рубриками (ПР), і тільки у 2003 році, коли обидві частини об'єднали, здійснилося її конвертування до програми ІРБІС, внаслідок чого електронний каталог зміг стати важливим інформаційним ресурсом.

Спочатку існувала думка, що пошук за ключовими словами виключає необхідність формування ПР. Також мало місце судження, що достатньо здійснювати пошук за будь-якою складовою бібліографічного запису. Практика організації ЕК та вивчення можливостей тематичного пошуку довела, що необхідно створювати авторитетний / нормативний файл ПР.

Після дослідження технічних особливостей програми ІРБІС, її різноманітних властивостей було прийняте рішення створити такий предметний рубрикатор, який, з одного боку, максимально відповідає найбільш складним і неочікуваним запитам користувачів, а з іншого боку, максимально розкриває зміст документів, щоб швидко і якісно задовольнити потреби користувачів.

Наприклад:

Квасницький В. В.
Паяння матеріалів. – Миколаїв: НУК, 2006. –
ISBN 966-321-063-Х: 17.00 грн.
ББК К 643я73-1
Рубрики: Метали - Паяння - Навчальні видання
Металлы - Пайка - Учебные издания

Переглянувши бібліографічний запис з назвою «Паяння матеріалів», користувач за відсутності ПР тільки за ключовим словом не мав можливості визначити предмет, про який йдеться у документі, і міг відсіяти цю інформацію, адже він здійснював пошук за темою «Паяння металів». З появою ПР книга навіть з такою назвою могла бути йому корисною, адже ПР розкриває саме паяння металів, а не матеріалів взагалі.

К2-110004
Чиж, Віра Іванівна
Методологія облікових процедур в управлінні витратами: Монографія / В. І. Чиж; Східноукр. нац. ун-т ім. В.Даля. – Луганськ: СНУ, 2004. – 295 с.: іл. – Бібліогр.: с. 272-288 (252 назви). – **ISBN** 966-590-495-7 (в опр.): 14.00 грн.
ББК У 44(2)10-862
У 052.9(2)244-148.6
Рубрики: Житлово-Комунальне господарство - Облік витрат
Жилищно-Коммунальное хозяйство - Учет затрат

Ав-127797
Бойко, Віктор Олексійович
Державне регулювання розвитку ринку кредитних послуг вУкраїні: Автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02. / В. О. Бойко; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України, Одес. регіон. ін-т держ. упр. – Одеса, 2004. – 20 с. – Б. ц. 16.12.04.
ББК У 26(4УКР)22
Рубрики: Кредитні послуги - Україна
Кредитные услуги - Украина
Форфейтинг
Факторинг

Отже, приклад показує, що тільки завдяки ПР цей документ поза увагою не залишиться, якщо користувач шукає інформацію про факторинг чи форфейтинг.

Таким чином, за наявності предметного рубрикатора читач вже не буде переглядати безліч непотрібних йому БЗ документів, в той же час інформація з документів, назва яких не розкриває зміст, не буде для нього втраченою. Тобто при використанні предметних рубрик відсіюється непотрібна інформація («інформаційний шум») і не витрачається час на перегляд документів de visu.

Предметний рубрикатор створюється відразу двома мовами, незалежно від того, якою мовою представлений документ, адже користувачі ХДНБ ім. В. Г. Короленка можуть проводити пошук інформації як українською, так і російською мовами.

К2-98836
Рубан, Юрий Дмитриевич
Государство и технологии производства в животноводстве / Ю. Д. Рубан. – К.: Аграрна наука, 2003. – 407 с. – Библиогр. в конце глав. - **ISBN** 966-540-103-3 (в пер.): 20.00 грн.
ББК У 32(2)52-21
П 533.4
Рубрики: Животноводство - Управление
Тваринництво - Управління
Селекція сільськогосподарських тварин
Селекция сельскохозяйственных животных

Цей документ є українським виданням російською мовою, але якщо користувач буде здійснювати пошук в україномовному списку ПР, то інформація про цей документ залишиться поза його увагою і навпаки: якщо документ українською мовою, а читач виконує пошук у російськомовному списку, то відбудеться втрата інформації, незважаючи на те, що загалом для користувача наукової бібліотеки мова документа значення не має.

К2-108045
Топіха, Валерій Іванович
Формування ринку продукції тваринництва в Україні: проблеми та перспективи / В. І. Топіха. – Миколаїв: МДАУ, 2004. – 219 с. – Бібліогр.: с. 213-219 (108 назв). - **ISBN** 966-8205-11-1: 11.00 грн.
ББК У 32(4УКР)52
Рубрики: Тваринництво - Ринок продукції - Україна
Животноводство - Рынок продукции - Украина

Предметизуються усі види документів, що заносяться до електронного каталогу: книги, автореферати, методичні та навчальні видання, електронні документи, статті з періодичних видань тощо.

ПР можуть бути простими, але частіше є складними.

При формулюванні ПР використовуються підзаголовки (підрубрики) чотирьох видів: тематичні, географічні, хронологічні та формальні.

Тематичні підзаголовки дають змогу відображати властивості, стан, структуру предмета, процеси, що з ним відбуваються, тощо.

Ав-122847
Волчек, Наталя Леонідівна
Розробка та наукове обгрунтування ефективного методу контролю стану металу за параметрами розсіяння характеристик твердості: Автореф. дис. ... канд. техн. наук : 01.02.04 / Н. Л. Волчек; Ін-т пробл. міцності ім. Г. С. Писаренка НАН України. – К., 2003. – 18 с. – Б. ц.
12.02.04
ББК К 5-7в73
Рубрики: Метали - обробка - Неруйнівний контроль
Металлы - обработка - Неразрушающий контроль

Географічні: якщо виникає необхідність вказати територіальний аспект.

Ав-117711
Бортник, Сергій Юрійович
Морфоструктури центрального типу території України: просторово-часовий аналіз: Автореф. дис. ... д-ра геогр. наук : 11.00.04 / С. Ю. Бортник; Нац. акад. наук України, Ін-т географії. – К., 2002. – 32 с. – Б. ц.
20.11.02
ББК Д 823
Рубрики: Морфоструктури - Україна
Морфоструктуры - Украина

Хронологічні підзаголовки показують певний відрізок часу, період або дату події, тобто використовуються, якщо зміст документа має певні часові межі.

К3-54373
Павленко, Сергій Олегович
Оточення гетьмана Мазепи: соратники та прибічники / Сергій Павленко. – К.: Києво-Могилян. акад., 2005. – 602 с.: іл. – Бібліогр.: с. 342-549. - **ISBN** 966-518-259-5: 25.00 грн.
ББК Т 3(4УКР)46
Рубрики: Історія України, **1687 - 1709 рр.**
История Украины, **1687 - 1709 гг.**

К2-111823
Яворницький, Дмитро Іванович
До історії степової України: [Пер. з рос.] / Д. І. Яворницький. – Дніпропетровськ: Січ, 2004. – 443 с. - **ISBN** 966-511-390-9 (в опр.): 21.00, 17.76 грн.
ББК Т 3(4УКР)5
Рубрики: Історія України, **XVIII – XIX ст.**
История Украины, **XVIII – XIX вв.**

Формальні підзаголовки відображають читацьке і цільове призначення документів.

К3-50014
Гологорский, Ефим Григорьевич
Справочник по строительству и реконструкции линий электропередачи напряжением 0,4 - 500 кВ / [Е. Г. Гологорский, А. Н. Кравцов, Б. М. Узелков]; Под ред.: Е. Г. Гологорский. – М.: НЦ ЭНАС, 2003. – 340 с.: табл. – Авт. указ. на обороте тит. л. – Библиогр.: с. 333-334. – Предм. указ.: с 335-337. –
ISBN 5-93196-267-0 (в пер.): 103.97 грн.
ББК З 279 я2
Рубрики: Линии электропередач - Строительство и реконструкция - **Справочные издания**
Лінії електропередач - Будівництво і реконструкція - **Довідкові видання**

Це можуть бути: Довідкові видання [як показує приклад]
Продовжувані видання
Навчальні видання
Збірники

Особлива увага приділяється опрацюванню збірників статей та продовжуваних видань наукових закладів. При розкритті тематичного змісту формується декілька ПР. Збірники статей та наукові праці включають безліч найрізноманітніших тем, які досить складно представити предметними рубриками, тому важливе значення має перелік найактуальніших статей. Якщо назва статті не повністю розкриває її зміст, здійснюється координатне індексування, тобто введення ключових слів.

Таким чином, вся інформація зі збірників розкривається в автоматизованому режимі і може бути всебічно використана.

К2-93077
Торгівля і ринок України: Темат. зб. наук. пр. з пробл. торгівлі і громад. харчування / Донец. держ. ун-т економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського. – Донецьк: ДонДУЕТ, 1994. –
Вип. 14. Т. 1 / [Редкол.: О. О. Шубін (голов. ред.) та ін.]. – 2002. – 391 с.: іл. – Бібліогр. наприкінці ст. - **ISBN** 966-7634-06 Х: 18.00 грн.
Зміст: Промисловий маркетинг у системі управління підприємствами хімічної галузі / О. Шубін. Особливості використання брендинга на українському споживчому ринку / О. Азарян, Л. Радкевич. Маркетинг і стратегічний менеджмент: нова парадигма і механізм взаємодії / А. Балабаниць, І. Балабанова. Бенчмаркінг – один із інструментів підвищення конкурентоспроможності підприємства / Л. Довгань, В. Височин. Конкурентне позиціювання товарного асортименту торговельних підприємств / Г. Кри-

венко. Маркетинговий підхід до організації діяльності торговельного підприємства / Н. Лохман. Модель обґрунтування стратегії розвитку продовольчого ринку / В. Малигіна. Вибір методу ціноутворення в процесі формування цінової політики торговельних підприємств на основі маркетингу / О. Сардак. Розвиток бренд-менеджменту в торговельних підприємствах / О. Бриндіна. Теоретико-методологічні аспекти генезису трансформаційного менеджменту / Л. Гордієнко. Соціальний менеджмент в економічній системі: структурно-інституціональний підхід / М. Горожанкіна. Мистецтво управління персоналом підприємства / О. Мороз. Моделювання ділових стратегій у системі стратегічного менеджменту / С. Смерічевська, О. Сушко. Оптимізація керування персоналом у відкритих акціонерних об'єднаннях холдингових компаній України / В. Шульга, О. Шилець.

ББК У 42(4УКР)0-21я54
У 21(2)2я54

Рубрики: Торгівля - Продовжувані видання
Торговля - Продолжающиеся издания
Маркетинг - Продовжувані видання
Маркетинг - Продолжающиеся издания
Менеджмент - Продовжувані видання
Менеджмент - Продолжающиеся издания

Створюючи авторитетний файл ПР, використовуючи різні галузеві довідники, словники, енциклопедії, консультації спеціалістів відповідних галузей знань індексатори-практики роблять усе можливе, щоб досягти точності та науковості заголовків і підзаголовків.

Працівники ВСК постійно підвищують ступінь комп'ютерної грамотності, навички пошуку в українському та російському сегментах Інтернету, а працюючи з авторитетними записами предметних рубрик, підбирають різноманітні форми та методи для високої ефективності цього складного процесу. Уточнюються відомості про персоналії, терміни, абревіатури, географічний розподіл тощо. Виявляється, що в Інтернеті можна знайти далеко не все. І відзначимо, не так швидко, як в енциклопедіях, словниках, географічних атласах та інших виданнях довідкового характеру.

На сьогодні вже маємо 129 040 понять і безперервно продовжуємо активно формувати заголовки та підзаголовки.

Предметний рубрикатор постійно редагується, вносяться зміни та доповнення.

Багато уваги приділяється популяризації інформаційних ресурсів бібліотеки, а у зв'язку з цим і рекламуванню можливостей інформаційно-пошукової системи ХДНБ ім. В. Г. Короленка.

Це допомагає нашим користувачам не тільки орієнтуватися у великих інформаційних потоках, а й широко їх використовувати, і головне – оперативно здійснювати пошук інформації.

Використання готових електронних інформаційних продуктів, таких, як національні авторитетні файли, буде сприяти інтеграції бібліотек для вирішення проблем максимального об'єму вводу інформації. Саме корпоративні технології визначають розвиток автоматизації інформаційно-бібліографічних процесів на сучасному етапі.

У ході об'єднання зусиль усіх наукових бібліотек України для створення єдиного корпоративного ЕК будуть вирішуватись питання систематизації, предметизації, створення авторитетних файлів предметних рубрик, авторів, колективних авторів та ін.

Н. В. Подошовка,
В. Ю. Гарькавец

АВТОРИТЕТНЫЙ / НОРМАТИВНЫЙ ФАЙЛ ПРЕДМЕТНЫХ РУБРИК КАК ОСНОВНОЕ СРЕДСТВО ТЕМАТИЧЕСКОГО ПОИСКА В ЭЛЕКТРОННОМ КАТАЛОГЕ ХГНБ им. В. Г. КОРОЛЕНКО

В 2002 г. ХГНБ им. В. Г. Короленко приобрела полный пакет автоматизированной информационно-библиотечной системы ИРБИС, что дало основание и явилось началом создания авторитетного файла предметных рубрик.

Оперативность и полнота поиска информации зависит от качества формирования поискового документа. Ключевые слова и предметные рубрики обеспечивают предметный вход в библиографические базы данных и очень важны для тематического поиска. Результаты аналитической обработки документов должны обеспечивать удовлетворение информационных потребностей пользователей путем получения ими релевантных документов, т. е. смысловое содержание документа, найденного в результате поиска информации, должно соответствовать содержанию информационного запроса.

Координатное индексирование – это один из важнейших этапов научной обработки документов. Оно включает логическую операцию по составлению перечня ключевых слов к документу. Словарь ключевых слов автоматически формируется программой на основе всех слов, которые входят в библиографическую запись. При поиске информации компьютер может отобрать те документы, которые не имеют отношения к данной теме, да и название не всегда отражает истинный смысл документа. В названии многих документов система не может выделить ключевые слова, которые отражают реальную тему, рассматриваемую в данном документе.

Говорить о глубине, точности, качестве координатного индексирования – значит говорить о качестве электронной базы данных библиотеки в целом. Поэтому возникает задача построения комплекса лингвистических средств информационного обеспечения ЭК и их оптимального взаимодействия, взаимосвязей и взаимодополнения. Были изучены сложные вопросы эффективности использования различных информационно-поисковых языков в АИБС с целью обеспечения максимума поисковых возможностей ЭК для релевантного поиска и выполнения различных запросов. Индексаторы должны хорошо знать принципы создания и построения различных ИПЯ. Для решения задач лингвистического обеспечения тематического поиска в ЭК изыскивались пути адекватного отражения документов в информационно-поисковой системе (ИПС).

После изучения технических особенностей программы ИРБИС и ее возможностей, было принято решение о создании такого предметного рубрикатора, который, с одной стороны, максимально соответствовал бы наиболее разнообразным и неожиданным запросам, а с другой – раскрывал содержание документа.

Тематический охват авторитетного файла предметных рубрик (ПР) универсален. Формат представления данных разработан с учетом методики предметизации.

Рубрикатор двуязычен, т.е. ведется на русском и украинском языках. Независимо от того, на каком языке представлен документ, пользователи библиотеки могут осуществлять поиск информации как на украинском, так и на русском языках. Например, документ является украинским изданием на русском языке, но в том случае, если пользователь будет осуществлять поиск в списке предметных рубрик на украинском языке, информация об этом документе пройдет мимо его

внимания и наоборот: если документ на украинском языке, а пользователь осуществляет поиск в списке предметных рубрик на русском языке, то произойдёт потеря информации несмотря на то, что для пользователя научной библиотеки язык документа не имеет значения.

Основная задача систематизаторов – сделать тематический поиск в ЭК наиболее эффективным и релевантным запросам пользователей. Авторитетный файл ПР дает возможность проводить глубокий и результативный поиск в ЭК, обеспечивает его полноту и точность, используется как контролирующий словарь в организации тематического доступа к библиографическим записям документов.

Авторитетные / нормативные записи ПР включают заголовок с подзаголовками, ссылочно-справочный аппарат, примечания, индекс ББК и другую информацию, характеризующую данную рубрику. Каждая из ПР может содержать тематический, географический, хронологический или формальный подзаголовки.

Основное правило методики предметизации – адекватное отражение содержания документов, а грамотно составленная предметная рубрика обеспечивает более точный результат поиска, нежели поиск по ключевым словам.

Преимущество ПР состоит в том, что каждая из них представляет собой законченную мысль и дает точную информацию о документе, а комплекс ПР со всеми подзаголовками дает возможность раскрыть предмет всесторонне. Каждая рубрика раскрывает содержание документов, в том числе тех, название которых не информативно, и исключает возникновение информационного шума при поиске нужной темы.

На сегодняшний день список предметных рубрик составляет 129040 записей и постоянно пополняется новыми понятиями. Процесс создания рубрикатора бесконечен, потому что будут появляться новые понятия, следовательно, будут формироваться новые рубрики.

Что же такое «авторитетный файл»? Явление, обозначаемое данным термином, известно в библиотечном деле много раньше, чем его современное название. До недавнего времени основным информационным ресурсом был каталог в традиционном карточном виде, который представлял собой систему различных каталогов. Каждый из них имел свой ссылочно-справочный аппарат и вспомогательные картотеки. Что касается авторитетного файла ПР, то его прообразом было бы справедливым считать АПУ к систематическому каталогу.

Электронная предметизация, сохраняя основные принципы традиционной обработки документа, предоставляет более широкие возможности использования предметизационного ИПЯ. Это связано с тем, что в электронной среде вопрос об объеме термина индексирования утрачивает свою актуальность. В машиночитаемых ИПС количество предметных рубрик значительно увеличивается, что способствует более точному, глубокому и адекватному раскрытию информации, содержащейся в документе.

Библиографическая запись, в том числе и машиночитаемая, состоит из трех компонентов: точки доступа, библиографического описания (БО) и сведений о местонахождении экземпляра. Стандартизации подлежат все элементы БЗ.

Важнейшей составляющей работы с авторитетными файлами является формирование авторитетных записей (АЗ), включающих все вариантные и связанные заголовки (ссылки «см.» и «см. также»). Совокупность АЗ представляет собой авторитетный файл.

Создание предметного рубрикатора в ХГНБ им. В. Г. Короленко имело свои особенности. Большое внимание уделялось отраслям знаний со значительным количеством новой и актуальной информации. Это, как правило, экономика, техника, психология, педагогика, право и др.

Пополнение предметного каталога новыми рубриками осуществлялось в соответствии с процессом научной обработки новых документных потоков, поступающих в библиотечный фонд. С 2007 года началась ретроконверсия карточных каталогов.

Предметизируются все виды документов, которые вносятся в ЭК: книги, авторефераты диссертаций, методические и учебные издания, электронные документы.

Предметизация для ЭК – это интеллектуальный анализ содержательных и формальных признаков документа с целью его отражения в поисковой системе с помощью языка предметных рубрик (ЯПР). Качество предметизации зависит от точности отражения содержания документа.

Поскольку структурной единицей ЯПР является ПР, следует сформулировать ее определение. ПР – это элемент информационно-поискового языка. Рубрики включают лексические единицы (слова или словосочетания), которые выражают понятия.

В ЯПР лексические единицы называются предметными заголовками, или заголовками предметных рубрик, и подзаголовками, или подрубриками.

Создавая предметный рубрикатор, систематизаторы пользуются справочными изданиями (словарями, энциклопедиями), а также информационно-поисковым тезаурусом. Это необходимое условие для обеспечения единообразия заголовков ПР.

Кроме высокой точности, глубины и качества предметизации, необходимо постоянно развивать и поддерживать актуальность авторитетного файла ПР, пополнять профессионально подобранной лексикой с тем, чтобы он отражал новейшую специальную терминологию, достижения во всех областях теории и практики; совершенствовать его структуру и справочно-поисковый аппарат.

ЭК предоставляет возможность поиска информации по различным поисковым признакам, обеспечивая не только оперативность, но и полноту, точность информации.

Сегодня главным преимуществом ЭК в ИПС ХГНБ им. В. Г. Короленко является то, что поиск необходимой информации в нем производится комплексно, с использованием различных видов поиска (по автору, заглавию, классификационному индексу, ключевым словам, предметным рубрикам и т. д.).

В процессе организации ЭК были приобретены определенные практические навыки, но в тоже время возникли и проблемы. Так стремительное внедрение в библиотечную практику новых информационных технологий поставило перед индексаторами целый комплекс проблем, вызванных отставанием теории лингвистического обеспечения от реальной практики развития информационно-библиотечных систем. На первом этапе формирования электронного каталога у сотрудников отдела не было опыта работы по вербальному индексированию, отсутствовали обоснованные рекомендации по выбору параметров обеспечения предметного входа в ЭК. В некоторых случаях это повлекло за собой несопоставимость результатов семантической обработки документов с запросами, снизило полноту и точность информационного поиска, вызвало необходимость избегать синонимии и многозначности слов естественного языка, привело к потере информации и «информационному шуму» при поиске.

Конечно, индексаторы-практики прилагают много усилий для достижения максимальной точности и научности формулировок ПР, пользуясь при этом справочной литературой, консультируясь со специалистами соответствующих отраслей знания. Индексирование документов – это серьёзная аналитическая и сложная интеллектуальная

работа, следовательно, без постоянного повышения информационной и лингвистической культуры специалистов, работающих с ИПЯ, эти задачи не решить. Необходима высокая профессиональная подготовка и систематическое повышение квалификации кадров.

Поскольку для каждого поступившего документа составляется ПР на двух языках, используются АПУ таблиц ББК на русском языке, таблицы УДК, АПУ к ним и информационно-поисковый тезаурус (ИПТ) НПБ Украины, изданные на украинском языке.

Предметизационные языки связаны с грамматикой естественного языка и требуют от индексатора и пользователя глубокого знания научной терминологии.

Приступив к координатному индексированию и созданию авторитетного / нормативного файла предметных рубрик в автоматизированном режиме, был сделан вывод, что для полной и исчерпывающей формулировки поискового предписания на вербальном ИПЯ требуется значительное количество точных лексических единиц, адекватных информационным запросам пользователей. Отсутствие стандартизированных списков предметных рубрик, методики формирования перечня ключевых слов (правил координатного индексирования) в первую очередь отражается на качестве идентификации содержания документа.

Существуют вопросы, которые можно решить только на государственном уровне. Все крупные библиотеки сталкиваются с подобными проблемами, в связи с использованием различных форматов представления данных. Поэтому очевидно, что только объединение информационных центров, библиотек, других коммуникативных учреждений даст возможность решать проблемы ввода данных в максимальном объеме. Интеграционные связи для информационного обмена, корпоративной работы и создания единого электронного ресурса обеспечат эффективный доступ пользователей к необходимым источникам информации.

Развитие корпоративных сетей требует ведения автоматизированной каталогизации в едином формате. Использование единых для всех правил научной каталогизации, инструктивных и методических материалов по вопросам индексирования в АБИС – это назревшая необходимость.

Только применение согласованных общих принципов организации поискового массива, методик обработки данных, правил использования

ИПЯ может устранить лингвистическую несовместимость поисковых образов документов. В поисковом интерфейсе системы ИРБИС должна быть представлена унифицированная БД автоматизированного рабочего места индексатора.

Использование готовых электронных информационных продуктов позволит добиться высокого уровня стандартизации автоматизированной каталогизации.

Согласование национальных условий стандартизации представления каталогизационных данных, формирование единого информационного обеспечения, интеграция информационно-библиотечных ресурсов будут способствовать вхождению Украины в мировое информационное пространство.

Н. В. Подошовка

ЗНАЧЕННЯ ЛІНГВІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АВТОМАТИЗОВАНИХ ІНФОРМАЦІЙНО-БІБЛІОТЕЧНИХ СИСТЕМ ТА ПРОБЛЕМИ УНІФІКАЦІЇ ІПМ ДЛЯ РОЗВИТКУ КОРПОРАТИВНОЇ КАТАЛОГІЗАЦІЇ

В умовах глобальної інформатизації та стрімкого розвитку суспільства знань ускладнюються потреби користувачів, підвищуються вимоги до якості інформації. Перед науковими бібліотеками як інформаційними центрами виникли проблеми професійного аналізу та оцінки зростаючих документних потоків, якісного відбору та організації. Саме тому першочерговим завданням є надання користувачам можливостей багатоаспектного оперативного пошуку систематизованої інформації.

Автоматизація бібліотечно-інформаційних процесів та впровадження новітніх інформаційних технологій відкрили шлях до створення електронних ресурсів. Основним інформаційним ресурсом наукових бібліотек став ***електронний каталог,*** формування якого в ХДНБ ім. В. Г. Короленка розпочалося в 1995 році, а з 1999 року можливість доступу до ЕК було надано віддаленим користувачам на **web-*сайті бібліотеки.*** Однак тільки після придбання повного пакету програми ІРБІС для АІБС організація ЕК стала відповідати стандартам ведення баз даних. БД «Електронний каталог» постійно поповнюється інформацією про нові надходження документів українською та російською мовами.

У процесі створення ЕК постало питання щодо визначення оптимального набору лінгвістичних засобів, які спрямують користувача на результативний інформаційний пошук, демократичний та широкий доступ до документних ресурсів бібліотеки. Швидкість самостійного пошуку інформації та її використання споживачами залежить від лінгвістичного забезпечення АІБС і створення уніфікованого пошукового образу документа (ПОД).

Рівень сучасного сервісу наукових бібліотек та інтелектуальності інформаційних продуктів тісно пов'язані з якістю індексування. Слід зазначити, що ефективність пошуку інформації повністю залежить від результатів семантичного аналізу документів у процесі аналітико-синтетичної переробки інформації.

Разнобічне розкриття фонду бібліотеки з метою його оптимального використання – основне завдання електронного каталогу. ЕК допомагає відшукати інформацію, комбінуючи різні ознаки, забезпечує не лише оперативність, але й точність ПОД, що відповідають запитам користувачів.

Перед індексаторами виникли проблеми, пов'язані з побудовою комплексу лінгвістичних засобів інформаційного забезпечення ЕК та їх оптимальної взаємодії, взаємозв'язків і взаємодоповнення. Були вивчені складні питання ефективності використання різних інформаційно-пошукових мов (ІПМ) в АІБС з метою забезпечення максимальних можливостей для релевантного пошуку та виконання запитів, враховуючи також і непідготовленість користувачів.

Для лінгвістичного забезпечення змістовного розкриття фонду в ЕК фахівці відділу наукової систематизації, предметизації та організації систематичних каталогів застосовують різноманітні варіанти для відображення документів в інформаційно-пошуковій системі (ІПС).

На сьогодні головною перевагою електронного каталогу в ІПС є комплексність, тобто використання таких ознак: автор, назва, класифікаційний індекс, ключові слова, предметна рубрика та інше. Крім тих елементів, які програма АІБС ІРБІС підтримує автоматично, в науковій обробці документів широко використовуються бази даних авторитетних файлів, сформованих самостійно.

Розвиток інформаційних технологій та різноманітність лінгвістичних засобів надає користувачам широкі можливості оптимального пошуку, скорочує його шлях, забезпечує повноту виконання запитів для вирішення найбільш складних інформаційних завдань.

При створенні ЕК постійно виникають проблеми, без вирішення яких неможливо забезпечити достатню якість семантичної обробки документів. Дуже складно вирішити завдання сумісності та релевантності запитів користувачів із засобами тематичного пошуку в ЕК.

Розробка та підтримка зв'язків між лексичними одиницями інформаційно-пошукових мов вимагають значних працевитрат. Для оперативності опрацювання інформації необхідна певна кількість ерудованих індексаторів, забезпечених автоматизованими робочими місцями з постійно оновлюваною комп'ютерною технікою (що працює без перебоїв, і такою, що гарантує збереження інформації) та сучасним довідковим фондом.

Найбільш ефективним засобом пошуку інформації є класифікаційна ІПМ. Класифікаційні індекси необхідні користувачам для повноти пошуку, тому що наявність ієрархічних зв'язків словесних формулювань індексів дозволяє вести пошук в електронному каталозі з урахуванням ієрархічної побудови таблиць ББК. Класифікаційна система в автоматизованому режимі, як і в традиційному СК, дає високі пошукові результати за широкими галузевими та міжгалузевими темами, допомагає багатоаспектно розкривати зміст документа. У зв'язку з логічною побудовою класифікації дуже важливою є функція ББК як засобу уточнення запиту, що забезпечує послідовність доступу (від широких галузевих тем до вузьких і навпаки).

З метою забезпечення однозначності інтерпретації та вираження кожного значення за допомогою одного певного знака серед основних перетворень ББК на ІПМ для корпоративного ЕК мають бути вирішені завдання уніфікації структури ББК. Необхідно переглянути зміст таблиць ББК і розробити єдиний предметний вхід до класифікаційної системи ЕК. Саме це забезпечить створення ІПМ, яка дасть змогу здійснювати інформаційний пошук як шляхом перегляду ієрархічних ділень ББК, класифікаційних індексів, так і основним шляхом – використанням АПП до таблиць ББК.

Таблиці ББК та АПП до них потребують доопрацювання для забезпечення якісного індексування документів і функціонування класифікаційних ІПМ як основного пошукового засобу в автоматизованих системах.

Зважаючи на те, що систематизатори бібліотеки працюють з попереднім виданням повних (25 випусків, 30 книг) таблиць ББК для наукових бібліотек, зміст документів не завжди повно і точно

розкривається класифікаційними індексами. Особливо це стосується розділів суспільних наук, які вимагають постійного редагування термінів, що значно ускладнює формулювання лексичних одиниць. На жаль, модернізовані повні таблиці ББК будуть існувати і розповсюджуватися тільки у вигляді електронного ресурсу.

Ефективність лексичного забезпечення ЕК за допомогою класифікаційних індексів, що розкривають зміст документів, залежить від точності їх визначення, а релевантність інформації – від повноти індексування запитів. Для збігу формулювань індексатори та користувачі повинні застосовувати ідентичні таблиці у машиночитаній або друкованій формах. І чим швидше систематизатори наукових бібліотек отримають можливість працювати з новими модернізованими таблицями ББК, доповненнями та виправленнями до них, тим менше часу буде витрачено на редагування БД з метою досягнення вищої якості власного інформаційного продукту.

Практика роботи бібліотек з ЕК свідчить, що за критерієм повноти пошуку провідне місце посідає ІПМ класифікаційних індексів, а за точністю – мова предметних рубрик.

Для вербальних інформаційно-пошукових мов характерними є проблеми, однакові для всіх бібліотек. По-перше, це точність формулювання предметної рубрики, по-друге, – вибір ключових слів. Предметизаційні ІПМ пов'язані з граматикою мови і вимагають як від індексатора, так і від користувача глибокого знання наукової термінології.

Розпочавши створення авторитетного файла ПР і координатне індексування в автоматизованому режимі, зіткнулися з тим, що для повного та вичерпного формулювання пошукових образів на вербальній ІПМ потрібна велика кількість точних лексичних одиниць, адекватних інформаційним запитам користувачів різних категорій. Відсутність стандартизованих списків предметних рубрик перш за все позначається на якості ідентифікації змісту документа з метою його подальшого пошуку і робить цей процес для кожної наукової бібліотеки надто трудомістким.

Звісно, звертаючись до словників, галузевих довідників, енциклопедій, консультацій спеціалістів, індексатори-практики намагаються досягти максимальної точності та науковості формулювань предметних рубрик. Розроблені засоби відображення в БД ЕК формальних ознак документів. Оскільки для кожного документа, що надходить, складається предметна рубрика українською та російською мовами, використовується

АПП таблиць ББК російською мовою, а також таблиці УДК, АПП до них українською мовою, Інформаційно-пошуковий тезаурус Національної парламентської бібліотеки України та Рубрикатор Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

Щодо застосування методів координатного індексування, слід зазначити, що в ХДНБ ім. В. Г. Короленка наукову аналітико-синтетичну обробку інформаційних ресурсів здійснюють індексатори зі спеціальною галузевою освітою. Тому, крім систематизації документів для СК, ці ж самі фахівці здійснюють аналітичне розписування статей із журналів, збірників, періодичних і продовжуваних видань для СКС. У пошуку інформації за певною темою в ЕК поряд з предметними рубриками використовуються ключові слова з бібліографічних записів документів. Щоб розширити межі пошуку і оперативніше знаходити найактуальнішу наукову інформацію, в автоматизованому режимі розкривається зміст збірників наукових праць. Перевага надається статтям, теми яких недостатньо розкриті в ЕК. Якщо назва статті не повністю розкриває її зміст, складаються додаткові списки ключових слів.

На шляху освоєння організації ЕК набуті певні практичні навички, водночас виникла низка проблем. Вирішення деяких з них можливе лише спільними зусиллями бібліотек. Одним із першочергових завдань є розробка більш інтенсивної технології опрацювання документів. Інтеграційні зв’язки і створення єдиного інформаційно-бібліотечного електронного ресурсу – корпоративного зведеного каталогу забезпечать ефективний доступ користувачів до необхідних джерел інформації.

Головна роль в інформаційному обміні між системами належить лінгвістичним засобам. Бібліотеки України застосовують інформаційно-пошукові мови різних типів, але відсутність їх наукового обґрунтування і рекомендацій щодо використання в АІБС не дає можливості забезпечити сумісність пошукових образів документів усіх електронних каталогів бібліотек.

Розвиток корпоративних бібліотечних мереж передбачає ведення автоматизованої каталогізації в єдиному форматі. Бібліотеки повинні використовувати єдину технологію організації АІБС, бібліографічних та авторитетних/нормативних записів, що створені на основі міжнародних стандартів. Уніфікація бібліографічних описів допоможе уникнути помилок під час каталогізації нових надходжень і реконверсії традиційних каталогів в електронну форму, значно скоротити витрати часу на переробку інформації. Для підвищення якості семантичної обробки

документів необхідно розробити інструктивні та методичні матеріали з питань індексування в АІБС.

Лише застосування узгоджених загальних принципів організації пошукового масиву, використання методик аналітико-синтетичного опрацювання інформації, дотримання правил використання ІПМ може усунути лінгвістичну несумісність пошукових образів документів та вирішити проблеми повноти різнобічного відображення усіх документів, точної відповідності значень обраних лексичних одиниць, адекватних і релевантних інформаційним інтересам і запитам користувачів.

Враховуючи наукомісткість теоретичних питань, використання готових електронних інформаційних продуктів дасть змогу досягти високого рівня стандартизації автоматизованої каталогізації. Для успішного та ефективного функціонування АІБС нормативно-інструктивна база має бути досконалою.

Для вирішення завдань організації зведених каталогів та корпоративних бібліотечних мереж передбачена розробка форматів представлення даних в електронній формі, створення єдиних засобів забезпечення автоматизованого пошуку, авторитетних та довідкових файлів. Одночасно зі створенням національних файлів необхідно вдосконалювати правила наукової каталогізації, враховуючи відмінності, державну мову та сучасний стан інформатизації, які мають бути структуровані та стандартизовані для обміну інформацією і стати універсальними засобами ідентифікації бібліографічних записів під час корпоративної каталогізації, що дасть змогу інтенсивно використовувати їх у роботі з ІПМ електронного каталогу та виконувати найскладніші пошукові завдання.

Для розвитку корпоративної каталогізації необхідно вирішити такі питання:

інформаційно-пошукові мови класифікаційного типу для електронного каталогу мають бути включені до числа файлів нормативних записів, що підтримуються на державному рівні;

мовою індексування вербального типу може стати національний авторитетний файл предметних рубрик;

розробити методику відбору та формування переліку ключових слів (правил координатного індексування); забезпечити використання загальних (словникових) термінологічних засобів, підтримку на актуальному рівні граматичних словників;

узгодити систему семантичних зв'язків між темою та поняттям, ведення автоматизованих таблиць перехресних посилань «див.» і «див. також».

В результаті буде сформоване повноцінне лінгвістичне забезпечення для ЕК корпоративних мереж. Це створить умови для інтеграції інформаційно-бібліотечних ресурсів України, буде сприяти їх входженню до світового інформаційного простору.

Література

1. Актуальні питання каталогізації : кат. вист. / ХДНБ ім. В. Г. Короленка; [уклад. А. В. Підгайна]. – Х., 2007. – 40 с.

2. Вилегжаніна Т. І. Лінгвістичне забезпечення для створення уніфікованого пошукового образу та пошукового запиту документа / Т. І. Вилегжаніна, О. М. Збанацька // Електронні ресурси бібліотек : за підсумками Всеукр. наук.-практ. конф. дир. держ. та обл. універс. наук. б-к, 14 – 17 жовт. 2003 р. – Кіровоград, 2003. – С. 126–134.

3. Вилегжаніна Т. До питання створення центру корпоративної каталогізації : підходи і перспективи / Т. Вилегжаніна, Є. Одинець // Бібл. планета. – 2005. – № 1. – С. 15–18.

4. Волохін О. ІРБІС : система автоматизації бібліотек / О. Волохін // Бібл. форум України. – 2003. – № 2. – С. 8–10.

5. Дзюба Н. Інформаційно-пошукові мови як засіб тематичного розкриття змісту документів / Н. Дзюба // Наук. пр. Нац. б-ки ім. В. І. Вернадського. – К., 2004. – Вип. 13. – С. 298–310.

6. Кондратенко О. О. Корпоративна каталогізація в Україні : досягнення і перспективи / О. О. Кондратенко, О. П. Щербініна, В. В. Сєдих // Короленківські читання 2005 : Матеріали наук.-практ. конф. ХДНБ, 7 жовтня 2005 р. – Х., 2005. – С. 110–118.

7. Подковырина Е. Электронный каталог библиотеки как элемент качественного обеспечения информационных потребностей пользователей / Е. Подковырина // Бібл. форум України. – 2008. – № 4. – С. 9–11.

8. Сербін О. Згортання / розгортання інформації як спосіб уніфікації і представлення знання у веб-орієнтованому середовищі / Олег Сербін // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – 2010. – Вип. 27. – С. 22–30.

9. Сєдих В. В. Бібліотечні каталоги як інформаційно-пошукові системи : навч. посіб. / В. В. Сєдих, Г. П. Терентьєва, В. К. Удалова ; наук. ред. Н. М. Кушнаренко ; Харк. держ. акад. культури. – Х., 2003. – 192 с.
10. Сукиасян Э. Д. Каталогизация и классификация. Электронные каталоги и автоматизированные библиотечные системы : избр. ст. / Э. Р. Сукиасян. – Спб.: Профессия, 2009. – 535 с.
11. Сукиасян Э. Р. Лингвистическая культура в эпоху новых технологий / Э. Р. Сукиасян // Науч. и техн. б-ки. – 2003. – № 7. – С. 89–97.
12. Шепелява Н. А. Сучасний стан лінгвістичного забезпечення інформаційно-бібліотечних систем України / Н. А. Шепелява // Вісн. Харк. держ. акад. культури. – 2005. – Вип. 16. – С. 164–170.

Н. В. Подошовка,
М. М. Чегринець

АЛФАВІТНО-ПРЕДМЕТНИЙ ПОКАЖЧИК ДО СИСТЕМАТИЧНОГО КАТАЛОГУ

Серед головних складових бібліотечної інформаційно-пошукової системи є алфавітно-предметний покажчик до систематичного каталогу, який розкриває зміст систематичних каталогів, систематичної картотеки статей та фондів бібліотеки в предметному аспекті. АПП знайомить користувача зі структурою СК, системою його внутрішніх зв’язків та розмежувань, оскільки являє собою алфавітний перелік понять (предметних рубрик) з індексами (класифікаційними діленнями) ББК.

АПП наукової бібліотеки може складатися з окремих галузевих АПП та двох ідентичних зведених АПП: читацького і службового спрямування.

Однією з цінних особливостей покажчика є можливість представити предмет в різних аспектах в різних галузевих розділах. Головне призначення АПП – надання допомоги користувачам у тематичному пошуку та підборі необхідної інформації у систематичних каталогах і картотеках. Окрім того, АПП виконує функцію контролю над процесом систематизації.

Алфавітно-предметний покажчик до систематичного каталогу за наповненням суттєво відрізняється від покажчика, вміщеного у таблицях. Як складова частина таблиць покажчик до них розкриває усі поняття взагалі. АПП до СК адекватно відображає тільки реальний бібліотечний

фонд, зміст якого відбитий в СК та СКС. АПП скорочує шлях інформаційного пошуку, забезпечує його повноту та оперативність, але не є самостійним апаратом, який безпосередньо здійснює видачу інформації. АПП до СК постійно розвивається: до нього систематично вносяться виправлення і доповнення.

Основні функції АПП:

- пошуково-інформаційна (евристична), тобто визначення індексу або рубрики СК і СКС потрібного користувачеві поняття;

- об'єднуюча (комплексуюча), що означає наявність зведених карток, які всебічно відображають певне поняття, розосереджене в різних розділах СК та СКС;

- навчальна, яка полягає у роз'ясненні, популяризації та рекомендаціях до процесу пошуку інформації, коли користувач може отримувати нові відомості, дізнаватися про напрями потрібної йому теми, більш детально систематизувати свої знання.

Основною структурною одиницею АПП є *предметна рубрика (ПР)*. Вона включає коротке словесне формулювання поняття, що відображає предмет, явище, процес, про які йдеться у документі, та індекс класифікаційного ділення відповідного розділу каталогу (картотеки).

Предметні рубрики АПП відображають найменування різноманітних предметів: галузей знань, наукових дисциплін, явищ, процесів, подій, власних імен, найменувань колективів, територій та ін. Існують окремі категорії предметів: об'єкти живої та неживої природи; матеріали, речовини, сировина, вироби (елементи та речовини неорганічної хімії, органічні сполучення, полімери, ліки, вітаміни); обладнання (машини, механізми, прилади, апарати, інструменти, пристрої); будівлі та споруди; явища та процеси у соціальному житті; умови, стосунки, зв'язки між предметами; властивості, якості, ознаки предмета; просторові та часові поняття; національні, етнічні мовні поняття; окремі теорії; методи досліджень, комплексні теми і проблеми.

На один документ залежно від змісту, може бути складена одна або кілька ПР. При відображенні в АПП предмета документа слід враховувати його зміст в цілому, а не окремі частини.

У предметній рубриці має бути необхідна і достатня кількість ознак для адекватного відображення змісту поняття. Виділення найбільш інформативного слова із словосполучення – важливий момент у процесі формулювання заголовка предметної рубрики, тому що вона має

забезпечувати можливість знаходження будь-якого поняття і відповідати сучасній науковій термінології.

Обов'язковим при складанні ПР є визначення аспекту розгляду предмета та виведення його у підзаголовок.

При відображенні в АПП окремих понять та предметів до формулювання предметної рубрики не включаються нехарактерні та неключові слова.

Приклад: Основи геохімії.
Геохімія Д 31 (слово «основи» не включається)

ПР буває проста і складна. Проста складається з одного заголовка, а в складній заголовок доповнюється одним або кількома підзаголовками.

Проста рубрика відображає назву поняття і не вказує на аспект його розгляду. Така рубрика, незалежно від кількості слів, що входять до неї, складається з одного елемента – заголовка рубрики.

Приклади простих ПР:

Дипломатика Т 216
Соціальна допомога У 272

Складна рубрика включає кілька елементів: заголовок, що відображає поняття, і підзаголовки (підрубрики), які розкривають аспект розгляду того чи іншого поняття.

Приклад складної ПР:

Соціологія	С 5
моралі	Ю 703.0
політична	С 550.51
релігії	Э 210.1
читання	Ч 730.3

ПР має бути:

- адекватною;
- однозначною;
- евристичною;

- грамотною;
- об'єднуючою (в разі необхідності).

1. Адекватність ПР означає повну і точну передачу інформації (іноді наводяться пояснення в дужках). Своєрідним еталоном складання ПР служить формулювання рубрик таблиць ББК, які забезпечують зв'язок термінів АПП з відповідними діленнями СК та СКС, наприклад,

адекватні:	узагальнююча:
Стільці	
Столи	Меблі
Шафи	

2. Однозначність формулювання ПР полягає в тому, що не можна допускати кількох тлумачень одного поняття, наприклад,

Пульпа (хімія)	Г 661
Пульпа зуба - гангрена	Р 661.210.45

3. Під евристичністю ПР слід розуміти те, що на перше місце ставиться слово з максимальним смисловим навантаженням, тобто ключове слово, наприклад:

Бази даних	З 973.233-018.2
Боткіна хвороба	Р 514.16
Водонапірні вежі	Н 761.105.1
Ньютона закон	В 621.1

4. Грамотно сформульована ПР не повинна містити наукових, політичних, хронологічних та орфографічних помилок, наприклад,

Афганська війна
(1978 – 1989)
(а не Афганські події)

5. Об'єднуюча ПР – це зведені картки з усіма відомостями про предмет та можливі аспекти його розгляду, наприклад,

Повітря	
атмосферне	Д 23/24
ґрунтове	П 032.242
копальневе	И 181
стисле	Л 262.403

Головна вимога до мови предметних рубрик – відповідність формулювань термінології, загальноприйнятій у сучасній науці.

Існують вимоги до граматичного складу предметної рубрики: її першого (провідного) слова, прямої та інверсійної форми, відмінку і числа у формулюванні, дат та числівників, допущення скорочень і умовних позначень, іншомовних термінів, синонімії та омонімії, необхідності введення пояснень, уточнень тощо.

При складанні ПР слід суворо дотримуватися наступних правил.

До складу ПР можуть входити слова, що належать до різних частин мови, але, в основному, це іменники та прикметники. ПР складається з одного слова або із сталих словосполучень, що відображають конкретне поняття, наприклад,

Благодійність	У 278
Друга світова війна	Т 3(0)62
Присадибне садівництво	П 25,1

ПР формулюються у називному відмінку, але іноді застосовуються інші відмінки (частіше родовий), наприклад,

Вавілова закон	Е 046.22
Бехтєрєва хвороба	Р 458.250.40
Бутлерова реакція	Г 224.6 Бу

При формулюванні ПР слова вживаються в однині або у множині. В однині подаються назви природних явищ, хвороб людини і тварин, рослин, сільськогосподарських культур, а також назви предметів, що не вживаються у множині. У спірних випадках перевага віддається множині, наприклад,

Водозливи	Н 773.21
Кава	Л 984
Пальта зі шкіри	М 562
Сніг – прогнози	Д 246.846

Хронологічні відомості (дати подій та дати життя) подаються арабськими цифрами в круглих дужках, а числа, які прийнято писати римськими цифрами, так і пишуться, наприклад,

Катерина II
Перша світова війна (1914 – 1918)

Слово «рік» не пишеться, але якщо вказується місце події, за цифрами року ставиться літера «р.», наприклад,

Паризький конгрес – правові питання
лютий – березень 1856 р.   Х 915.1 «1856»

Якщо подія відбулась до нашої ери, у даті вказують «до н. е.», наприклад,

Спартака повстання (74 – 71 до н. е.)   Т3(0)323.3-414

Персоналії. Застосовується повна форма імені зазначеної особи (прізвище, ім'я, по-батькові, а не ініціали), наприклад,

Соколов, Юрій Дмитрович
(1896 – 1971)
математик В 1д

Написання іноземних прізвищ слід уточнювати за довідковими виданнями.

Жорж Санд
див.
Санд, Жорж

Санд, Жорж
(1804 – 1876)
письменниця Ш 5(4ФРА)52-4

При складанні ПР застосовуються як повні, так і скорочені назви, але навіть від добре відомих абревіатур слід давати відсиланння до повної назви, наприклад,

ВООЗ
див. Всесвітня Організація Охорони Здоров'я
ЄБРР
див. Європейський банк реконструкції та розвитку
ООН
див. Організація Об'єднаних Націй

Проте в заголовках ПР допускається вживання деяких абревіатур, а саме:

АРМ, ІРБІС, СНД, СНІД, СРСР, ЮНЕСКО та ін.

Приклад:

Автоматизоване робоче місце
див. АРМ

АРМ (автоматизоване робоче місце)
бухгалтера У 052.9(4УКР)20-211.853

Дезоксирибонуклеїнова кислота
див. ДНК

У підзаголовках ПР використовуються загальноприйняті скорочення:

с.-г. - сільськогосподарський
н.-д. - науководослідний
м.-б. - машинобудівний

У підзаголовках зведених карток назва основного предмета скорочується до однієї літери з крапкою, наприклад,

Гуманізм
принцип Г. в соціальному управлінні

Формуючи ПР, слід враховувати наявність синонімів, причому необхідно робити відсилання від менш уживаних термінів до загальноприйнятих на теперішній час, наприклад,

Біпатризм
див. Подвійне громадянство

Боткіна хвороба
див. Епідемічний гепатит

Для назв предметів, які виражені омонімами, необхідно дати пояснення у дужках, наприклад,

Кішки (домашні тварини)
Кішки (однорельсові візки)
Кішки (пристосування для електромонтажних робіт)

Титан (бог у Стародавній Греції)
Титан (водонагрівач)
Титан (метал)
Титан (планета, супутник Юпітера)

Від деяких іншомовних термінів, що мають українські еквіваленти, робиться відсилання до українських аналогів, наприклад,

Гіпоталамус	див. Підбугорна область
Епіфіз	див. Шишковидна залоза
Трансплантація	див. Пересадка тканин і органів

На загальновживані терміни (бренд, дайджест, дистриб'ютер, лізинг, маркетинг, мода прет-а-порте, піар, франчайзинг та ін.) не обов'язково давати відсилання до українських еквівалентів. Власні назви, що не перекладаються, подаються в українській транскрипції, наприклад,

Інтернет, Майкрософт

У складанні ПР широко застосовують інверсії, наприклад,

Біном Ньютона - Ньютона біном
Енергія теплова - Теплова енергія
Закон Бойля-Маріотта - Бойля-Маріотта закон

Але в деяких випадках інверсія неможлива, оскільки існують терміни у вигляді сталих словосполучень, які недопустимо міняти місцями, наприклад,

Опір матеріалів
Швидка допомога
Червоний Хрест (організація)
Близький Схід

Умовні позначення: формули, символи, марки машин, матеріалів тощо, а також латинські еквіваленти українських найменувань у формулювання ПР не включаються, наприклад,

У таблицях ББК:	В АПП:
β-випромінювання	Бета-випромінювання
Холодильники “Electrolux”	Побутові холодильники
Лососевидні (salmonoidei)	Лососевидні

Найменування окремих творів художньої літератури та мистецтва в АПП не відображаються. Широко відображаються тільки найменування їх видів і жанрів, наприклад,

Пейзаж

гравюра	Щ 155.76
живопис	Щ 147.6
малюнок	Щ 154.76

Найменування жанрів, які є загальними для кількох видів мистецтва та літератури, одержують уточнення в заголовку ПР, наприклад,

Сатира як публіцистичний жанр	Ш 401.352
Сатира як фольклорний жанр	Ш 201.37

Образи, теми, сюжети творів літератури та мистецтва в АПП не відображаються.

Індивідуальне відображення в АПП отримують лише найменування письмових і усних пам’ятників давнього світу та середніх віків. У формулюванні ПР вказуються оригінальна назва пам'ятника, його національна належність і тип. Індекс до заголовка ПР не вноситься, наприклад,

Біблія (літературна пам’ятка)
літературне дослідження Ш 5 (0)961.2

Особливу складність становить створення узагальнюючих ПР, які звичайно іменують «зведеними картками».

Наприклад, поняття «вода» необхідно відобразити у багатьох галузях знання. Саме у таких випадках до них складають підрубрики, які розташовують за алфавітом. Так в АПП наукових бібліотек це поняття розкривається у широкому спектрі, що може становити кілька карток.

1

Вода
див. також Води

див.наст.карт.

2

Вода	Г 121.131В
бактеріологічний аналіз	Р 121.54
біохімія	Е 072.527
в атмосфері	Д 241
у нафті	Л 54-101
у харчуванні людини – гігієна	Р 123.026

див.наст.карт.

3

Вода Г 121.131В
використання й охорона Д 220.8
ґрунтова див. Ґрунтові води
кругообіг у природі Д 220.3
мінеральна див. Мінеральні води
питна
санітарна експертиза Р 121.512

див.наст.карт.

4

Вода Г 121.131В
радіоліз Г 553.31
содова Л 885
соляних озер – одержання хлориду нат-
рію із неї Л 228.12Хл3
термодинаміка З 311.133
фільтрація Н 77-022.81

Пунктуація в ПР

Усі розділові знаки в заголовках ПР вживаються згідно з нормами української мови. Дужки вживаються для виділення додаткових відомостей і пояснювань до основних частин ПР. Кома застосовується для уточнення заголовка ПР, наприклад,

Київ, м.
архітектура Н О(4УКР)92

За допомогою дефіса у заголовку ПР уточнюється аспект розглядання предмета, наприклад,

Бібліотеки – бухгалтерський облік У 052.9(4УКР)247.481

Відсилання та посилання

В АПП застосовуються відсилання «див.» та посилання «див. також».

Відсилання (загальні відсилання) «див.» подаються від одного заголовка до іншого, альтернативного, під яким збираються усі характеристики предмета. Загальне відсилання скеровує в алфавітному ряді АПП від неприйнятого терміна до прийнятого за наявністю синонімів, інверсії, повних та скорочених найменувань предметів, застарілих географічних назв, різних форм написання прізвищ та імен, псевдонімів, різних найменувань колективів тощо.

Приклад:

Бізнес-інформація – захист
див. Захист бізнес-інформації

Державні гімни
див. Гімни державні

Експертиза судово-медична
див. Судово-медична експертиза

Медалі та ордени
див. Нагороди

Посилання «див. також» від одного заголовка до іншого застосовуються при наявності у покажчику ще одного заголовка, під яким зосереджується додатковий матеріал про предмет. Наприклад, якщо термін використовується в однині і множині одночасно:

Закон   див. також Закони

Захист   див. також Охорона

Правила оформлення ПР та організації АПП

Основне поняття, заголовок (назва предмета, явища чи процесу) ПР пишеться на картці зліва з прописної (великої) літери, а підзаголовки (відображення предмета в різних аспектах), тобто підрубрики, пишуться під 4-м знаком першого слова і з маленької літери, наприклад,

Автомобілі	О 33
у с.-г. виробництві	П 075.21

Підзаголовки складних предметних рубрик слід розміщувати за алфавітом.

Складні (зведені) ПР, що мають велику кількість підрубрик, оформлюють на кількох картках, причому ці картки нумеруються (зверху, посередині) арабськими цифрами, і обов'язково на них повторюється заголовок ПР. У правому нижньому кутку кожної картки (окрім останньої) роблять примітку «Див. наст. карт.», при цьому на всіх картках заголовок ПР повторюють.

Усі перенесення як основного слова, так і у підзаголовках, пишуться під 6-м знаком основного слова, наприклад,

Влада   державна див. Держав-   на влада   політична Ф 03   соціологія С 550.51

Пояснювальні слова до термінів дають у дужках і пишуть з малої букви.

Терміни, які прийнято вживати в лапках, в АПП подають також у лапках з поясненням формулювання, наприклад,

«Білі комірці» (соціологія)   С 550.321.5

Поняття, систематизовані за допомогою загальних, спеціальних та територіальних типових ділень, оформлюються як довідкові картки, наприклад,

Природокористування
економіка   У 28 (…)

Індекс у дужках див. у «Картотеці географічних назв»

Приклад: Економіка природокористування в Україні   У 28(4УКР)

Генезис
ґрунтів   П 031
окремих типів ґрунтів   П 034…-1

Крапки показують можливість деталізації індексів, в межах яких повторюється дана тема

Приклад: Генезис чорноземних ґрунтів   П 034.17-1

Навчальні видання   …я7

Виділяється у відповідному розділі каталогу шляхом приєднання даного позначення до індексу галузі або теми

Приклад: Навчальні видання з вищої математики В 11я73

Картки в АПП розставляються за загальними правилами. Місце ПР в алфавітному ряду визначається за першою буквою першого слова заголовка і далі за алфавітним порядком. Слова та словосполучення підзаголовка при розстановці не враховуються (крім ПР, що визначають персоналію).

Роздільники в АПП мають виступи 3 см з вказаними на них літерами та складами. За формою застосовують центральні і бокові (правосторонні, лівосторонні) роздільники. Центральні роздільники застосовують для виділення літер алфавіту, бокові – для виділення складів у межах кожної літери. Запис роблять на виступі роздільника. За роздільниками має бути не більше 100 карток.

Ящики з картками АПП нумерують горизонтально (зліва – направо). Номер ящика пишуть арабськими цифрами на етикетці, яку наклеюють на лицьову сторону ящика. На етикетках ящиків вказуються перший та останній склади слів із карток цього ящика.

Приклад: Автоматизація – Бізнес
А – БІЗ

Галузеві АПП організують систематизатори-галузевики, що ведуть відповідні розділи СК та СКС. Вони відображають поняття щодо предметів, явищ і процесів, які відносяться до певної галузі, а також встановлюють між ними зв'язок за допомогою системи посилань і відсилань. Галузеві АПП постійно поповнюють новими поняттями під час поточної систематизації, до них вносять усі зміни (виправлення та доповнення), що виникають у процесі методичного редагування певних розділів СК та СКС.

Зведені читацький та службовий АПП організовує, веде і редагує методист, який отримує від систематизаторів нові поняття з різних галузей знань для внесення їх до зведених АПП, формує комплексні картки, створює систему посилань і відсилань, пов'язуючи різні галузі знань, тиражує їх, редагує обидва зведених АПП.

Основні вимоги до показників ефективного функціонування АПП:

- відповідність термінології ПР сучасному рівню розвитку науки та оперативне відображення нових термінів;

- повнота відображення змісту каталогів, адекватність ПР змісту документа або його частини та відповідність індексів в СК та АПП;
- стандартизація формулювання ПР в АПП та однозначність інформаційно-пошукових мов (ІПМ).

З дотриманням цих принципів здійснюється редагування АПП.

Редагування АПП

Редагування АПП передбачає упорядкування структури, змісту, оформлення покажчика у відповідності до правил та методики його ведення.

Як поточне, так і планове редагування АПП до СК – процеси дуже складні. Велике значення у цій роботі має категорійний аналіз складу АПП. Редагування АПП із застосуванням такого аналізу дозволяє виявити пропуски у словнику покажчика, уніфікувати оформлення предметних рубрик, пов'язати їх у широкий предметний комплекс.

Поняття покажчика перевіряють згідно з принципами та методикою ведення АПП, правилами предметизації і оформлення предметних рубрик.

У процесі редагування здійснюється перевірка стану АПП за такими напрямками:

1) повнота відображення тематики СК, наявність в АПП предметних рубрик за темами основних ділень СК, повнота включених до АПП тем і проблем окремої галузі;
2) відображення в АПП актуальних тем;
3) відображення в АПП окремої категорії предметів;
4) мова, правильність наукової термінології, формулювань ПР;
5) форма ПР (розукрупнення складних ПР чи об'єднання однойменних рубрик у складні, заміна складних ПР довідковими або вказівними картками);
6) система посилань та відсилань;
7) оформлення предметних рубрик;
8) внутрішнє та зовнішнє оформлення АПП (чи витриманий алфавіт, чи достатня кількість роздільників, чи вірно оформлені етикетки);
9) редагування окремих ПР і АПП в цілому проводять шляхом суцільного перегляду ПР;
10) за необхідністю заміна карток АПП, перевірка правильності їхньої розстановки, оновлення оформлення.

АПП потребує постійного контролю за тематикою понять, для яких обов'язковими є аналіз та співвідношення із системою існуючих рубрик. Категорійний аналіз допомагає встановити взаємозв'язки предметів, тримати у полі зору методику відображення цілого комплексу понять, представленого системою простих та складних рубрик, довідковими та відсилальними картками.

Допоміжний апарат алфавітно-предметного покажчика

Допоміжним апаратом АПП до СК наукової бібліотеки можуть бути різні читацькі та службові картотеки. Вони здійснюють зв'язок між АПП та СК і допомагають користувачам в оперативному пошуку необхідної інформації. Іншою, не менш важливою їхньою функцією є допомога систематизаторам у процесах індексування документів та редагування СК і СКС.

До складу АПП входять:

1. Систематична контрольна картотека (СКК) за індексами таблиць ББК.
2. Актуальні картотеки.

Приклад:

- картотека географічних назв;
- картотека «Соціальна екологія. Охорона довкілля»;
- довідкова картотека за номенклатурами спеціальностей до систематичного каталогу авторефератів дисертацій;
- службова картотека індивідуальних авторів (персоналії письменників та філологів) до розділу «Ш Філологічні науки. Художня література».

Систематична контрольна картотека

Систематична контрольна картотека (СКК) – допоміжна картотека, в якій фіксуються предметні рубрики АПП до СК, організовані за систематичним порядком класифікаційних індексів. Вона подібна до АПП, але всі поняття в СКК розташовані не за алфавітом, а за індексами ББК. Словниковий склад СКК спільний зі складом галузевого предметного покажчика.

СКК виконує роль *службового апарату* систематизатора. Будь-які зміни, що вносяться до АПП, мають бути одночасно відображені в СКК.

Саме відображення понять у систематичній контрольній картотеці гарантує якість алфавітно-предметного покажчика.

Отже СКК не тільки полегшує процес складання АПП, але є одним із необхідних факторів, які забезпечують його ефективність.

Систематична контрольна картотека створює більш високий рівень організації процесу складання АПП, особливо до розділів з великою кількістю понять загальних для різних галузей. Систематична контрольна картотека є головним джерелом даних для довідок.

Систематична контрольна картотека виконує як методичні, так і контрольні функції. Звертання до неї дозволяє вирішити спірні питання щодо припустимого класифікаційного індексу. Проте істотна користь від СКК буде тільки за умови внесення до каталогу (і до АПП) необхідних змін. У такому разі вона допомагає швидко і правильно здійснювати пошук, вносити доповнення та виправлення в усі варіанти предметних рубрик та відсилань, об'єднаних одним індексом, і створювати нові рубрики. СКК сприяє однаковості формулювань предметних рубрик в АПП, надає можливість виправити формулювання предметної рубрики чи вилучити її з покажчика, визначити наявність чи відсутність в АПП посилання до виправлених або вилучених рубрик. У разі відсутності СКК у складі методичного апарату систематизатора при зміні класифікаційних індексів до таблиць ББК та АПП можуть виявитися посилання до індексів, що відсутні у каталозі.

Систематична побудова контрольної картотеки надає можливість порівнювати ділення каталогу з відповідними картками СКК, одночасно порівнюючи їх з таблицею, дозволяє перевірити повноту відображення галузевої тематики документів, які відображаються в тому чи іншому діленні каталогу.

СКК призначені для створення АПП на початковому етапі і в процесі систематизації, особливо вони необхідні для редагування розділів СК та СКС (як планового, так і поточного). Повна відповідність АПП змістові каталогу досягається одночасним складанням карток для АПП у процесі систематизації нових надходжень. За цієї умови СКК повністю включає рубрики, які відображають зміст СК. Вона розкриває наповнення АПП, з її допомогою систематизатор збирає усі поняття, яким присвоюється один і той же індекс, що дає можливість оперативно проводити редагування АПП за змістом. Отже, систематична контрольна картотека є основою для редагування АПП.

Структура і зміст систематичної контрольної картотеки

1) Систематична контрольна картотека являє собою перелік предметних рубрик, що розташовані за порядком індексів систематичного каталогу, а в межах індексу за алфавітом предметних рубрик, наприклад:

Х 300.9(4УКР)8
Гімн державний
Державні символи
Прапори державні
Символіка
Столиця держави – правовий статус

2) Введені до предметного покажчика різні формулювання одного поняття: прямі та інверсовані, синоніми, а також посилання стосовно цього поняття можуть бути зібрані у контрольній картотеці на одній картці, під одним індексом.

Приклад:

Х 303.9(4УКР)211.11
Лізинг
Оренда

Договори майнового найму див.
Майновий найм – договори

Правила оформлення систематичної контрольної картотеки

1) На етикетках СКК проставляють класифікаційні індекси першої та останньої картки ящика, без формулювань.

2) На роздільниках проставляють лише класифікаційні індекси.

3) На картках для СКК в лівому верхньому кутку проставляють класифікаційний індекс, під яким у наступному рядку праворуч розміщують предметні рубрики АПП, наприклад,

К 641
Зварювання металів

4) На одну картку за алфавітом можуть бути занесені предметні рубрики, що відображають не тільки різні формулювання одного й того ж поняття, а всі предметні рубрики, що відносяться до цього індексу.

Приклад:

Х 300.9(4УКР)8
Герб державний
Державна мова як атрибут держави
Державні символи
Державний герб
Назва держави та її столиця
Символи держави

Редагування систематичної контрольної картотеки

Редагування СКК здійснюється шляхом звіряння із систематичним каталогом.

Усі зміни і доповнення, зроблені на картках СКК, повторюють у галузевому предметному покажчику. На підставі даних змін / доповнень складають повідомлення про необхідні виправлення у зведеному предметному покажчику до систематичного каталогу.

Картотека географічних назв

Допоміжний довідковий апарат (*читацька та службова картотеки*), що призначений для пошуку матеріалу в СК за регіональними та територіальними ознаками, інформації відносно тієї чи іншої території або акваторії (країни, континенту, океану і т. ін). Картотека являє собою алфавітний перелік їх назв із зазначенням відповідних територіальних типових ділень (Таблиця 1).

Приклад:

Балтійське море	(922.0)	
Балканські гори	(447БОЛ4)	Таблиця I
	(4БОЛ4)	Таблиця II
Бермудські о-ви	(71БЕР) I	
	(7БЕР) II	
Гасконь, іст. обл.	(44ФРА-9) I	
	(4ФРА-9) II	
Київ, м.	(45УКР-2К) I	
	(4УКР-2К) II	
Ла-Платська низовина	(77,5) I	
	(77) II	
Ткварчельський кам'яно-вугільний басейн	(53ГРУ-6АБХ) I	
	(5ГРУ-6АБХ) II	
Україна	(45УКР) I	
	(4УКР) II	
Чечня, АР	(45РОС37-6ЧЕЧ) I	
	(4РОС-6ЧЕЧ) II	
Ямайка	(74ЯМА) I	
	(7ЯМА) II	

Таблиця I призначена для деталізації матеріалів з природничих наук, які розглядають об'єкти свого вивчення у межах фізико-географічних територій і адміністративно-територіальних одиниць. Використовується у розділах суспільних та гуманітарних наук, які розміщують матеріал у межах історико-культурних територій, що не завжди збігаються з адміністративно-територіальними одиницями: «Т4 Археологія», «Т5 Етнографія», «Ш2/3 Фольклор (народнопоетична творчість). Фольклористика».

Таблиця II призначена для деталізації матеріалів із суспільних, гуманітарних і технічних наук, що розглядають об'єкти свого вивчення переважно у межах країн та їх адміністративно-територіальних одиниць, а також для деталізації загальних типових ділень за регіональною ознакою.

Картотека географічних назв як додатковий апарат розміщується поряд з АПП та оформлюється аналогічно.

Інші приклади допоміжних картотек:

Зручній роботі із систематичним каталогом авторефератів дисертацій сприяє «Довідкова картотека до систематичного каталогу

авторефератів дисертацій за номенклатурами спеціальностей». Ця *читацька картотека* являє собою цифровий перелік спеціальностей, за якими проводиться захист дисертацій на здобуття наукових ступенів кандидата наук, доктора наук, присудження наукових ступенів та присвоєння вчених звань (у відповідності до Бюлетеня ВАК України).

Структура картотеки

На роздільниках вказані основні розділи.
Приклад:

01 Фізико-математичні науки
03 Біологічні науки
05 Технічні науки
07 Історичні науки
08 Економічні науки
12 Юридичні науки
17 Мистецтвознавство
18 Архітектура
21 Національна безпека
25 Державне управління

На окремих картках вказані цифрові номенклатури спеціальностей та їхні назви, відповідні класифікаційні індекси розділів систематичного каталогу авторефератів дисертацій, СК та СКС, де можна знайти інформацію за потрібною темою.
Приклад:

01.01.05 Теорія ймовірностей та математична статистика В 17
08.00.24 Економіка, планування та організація управління будівництвом У 31

У *читацькій картотеці* «Соціальна екологія. Охорона довкілля» зібрані поняття із зазначенням класифікаційних індексів усіх галузей знань, що мають відношення до охорони довкілля, природокористування, екології, взаємодії людини та природи тощо. Картотека складається з двох частин: систематичної та алфавітної.

Систематична.

Ця частина картотеки показує, у яких розділах систематичного каталогу та систематичної картотеки статей, організованих за таблицями ББК, користувач може здійснити інформаційний пошук з питань охорони навколишнього середовища у різних галузях.

Приклад:

Б 1	Забруднення навколишнього середовища. Охорона природи
Д 220.8	Використання та охорона природних вод
Ж. н 63	Шкідливі виділення. Випромінювання. Захист від них
З 191-5	Вплив енергетики на довкілля
Н 761.204	Очищення стічних вод
Р 121.4	Забруднення та санітарна охорона атмосферного повітря
У 28	Економіка охорони навколишнього середовища
Х 301.9(4УКР)144	Екологічне право України

Алфавітна частина картотеки

Складена за алфавітом усіх понять даної теми з різних галузей знань. Приклад:

Автомобільні дороги
    охорона при експлуатації О 311-082.08
Вода
    санітарний контроль   Р 121.53
Екологічне виховання   Ч 30.050.7

Забруднення
    атмосфери Д 232.27
    водоймищ Н 761.205
    навколишнього середовища Б 1
        правові питання Х 301.9(4УКР)144
Утилізація
    відходів виробництва Ж 69
Шуми
    боротьба з ними Н 934

Читач може оперативно використати ці картотеки, не пропускаючи будь-якої інформації, щоб максимально задовольнити свої потреби.

Службова картотека індивідуальних авторів (персоналії письменників та філологів) до розділу «Ш Філологічні науки. Художня література».

Картотека являє собою алфавітний перелік персоналій письменників. На картці вказуються необхідні відомості про автора: псевдоніми, під якими видаються його твори, справжнє або змінене прізвище, роки життя та інші короткі відомості про нього.

Алфавітна картотека персоналій письменників
Приклад:

П: Барвінок, Ганна
(1828 – 1911)
українська письменниця Ш 5(4УКР)53-4

СП: Куліш-Білозерська, Олександра Михайлівна
КВ: Письменниця, громадський діяч, дружина Пантелеймона Куліша

Клеменс (Clemens), Семюел Ленгхорн
див. Твен, Марк

Куліш-Білозерська, Олександра Михайлівна
див. Барвінок, Ганна

Резун, Володимир
див. Суворов, Віктор Андрійович

П: Суворов, Віктор Андрійович
(р. 1947)
російський письменник Ш 5(4РОС=РУС)6-4

СП: Резун, Володимир

П: Твен (Twain), Марк
(1835 – 1910)
американський письменник Ш 5(7СОЕ)52-4

СП: Клеменс, Семюел Ленгхорн

Умовні позначення:
П: Псевдонім (и)
ЗП: Змінене прізвище
СП: Справжнє прізвище
КВ: Короткі відомості про автора

Алфавітна картотека персоналій філологів
Приклад:

Веселовський, Олександр Миколайович
(1838 – 1906)
російський літературознавець Ш 4 г(4РОС)1 д

Петренко, Олександр Якович
(1897 – 1985)
українській мовознавець Ш 1г(4УКР)59 д

див. Харківська школа мовознавства

Картотека методичних рішень

Удосконаленню бібліотечної технології (зокрема процесів систематизації документів, складання предметних рубрик для АПП, редагування СК та АПП, комп'ютерної обробки документних потоків для АІПС), оптимізації інформаційного пошуку служить картотека методичних рішень (КМР).

КМР – допоміжна *службова картотека*, де фіксуються рішення складних випадків та рішення типового характеру. КМР є джерелом для удосконалення загальної методики систематизації та роботи з АПП до СК.

Необхідність створення і ведення КМР викликана постійним розвитком науки, політичними, економічними, соціально-культурними перетвореннями у суспільстві, швидкими змінами напрямів, методів наукових досліджень, виникненням нових дисциплін. Все це призводить до істотного ускладнення тематичних запитів користувачів. Саме для вирішення цих проблем необхідно створювати і вести КМР, яка допомагає оперативно та чітко реагувати на зміни.

Ще однією передумовою створення КМР є неминуче відставання таблиць класифікації від наукового розвитку, адже закладені у таблицях (будь-яких – ББК чи УДК) можливості систематизації документів хоч і великі, але не безмежні. Реальність – це складні випадки систематизації документів, коли у таблицях не передбачені індекси для нової тематики. КМР – це такий службовий апарат, який створюється безпосередньо у процесі систематизації документів.

Усі методичні рішення всебічно і скрупульозно обговорюються декількома учасниками, які вивчають можливості таблиць класифікації, доцільність нововведення. Обов'язково на картці вказується причина, підстава ухвалення або відміни того чи іншого методичного рішення.

КМР складається з двох частин: КМР за індексами ББК та АПП до неї. Методичні рішення до них вносяться паралельно.

Приклад:

Систематична частина КМР

	2
У 21 Управління	Ввести методичну вказівку: під класифікаційним індексом У 21 збираються також матеріали про менеджмент
	Основа: актуальність теми
10.04.91	
	Систематизатор - підпис Зав. сектором - підпис Методист, відповідальний за КМР - підпис

Алфавітно-предметний покажчик до КМР

Девіантна поведінка Ю 936.2-81

Креативне мислення Ю 935.131.15

Лізинг
договір Х 303.9(4УКР)211.11

Менеджмент У 21

Методичні рішення, які мають типовий характер, а також рішення зі складних випадків індексування, мають бути зафіксовані відповідно до правил, прийнятих у класифікаційній ІПМ. Це дуже важливо, оскільки особливе призначення КМР – забезпечення методичної єдності і спадкоємності у справі систематизації, редагування СК, СКС та у справі навчання нових співпрацівників-систематизаторів.

Література

1. ДСТУ ГОСТ 7.59:2003 Індексування документів. Загальні вимоги до систематизації та предметизації.

2. ДСТУ 2395-2000 (ГОСТ 30671-99) Обстеження документа, встановлення його предмета та відбір термінів індексування.

3. Алфавитно-предметный указатель к систематическому каталогу: пособие для библиотекарей / ГБЛ; отв. ред. Э. Р. Сукиасян. – М: Книга, 1981. – 147 с.

4. Демидова С. Е. Предметные указатели к документам: учеб.-метод. пособие / С. Е. Демидова. – М.: ИПО Профиздат, 2002. – 190 с. – (Серия «Современная библиотека»; Вып. 27).

5. Ручимская Е. М. Алфавитно-предметный указатель: не переводить, а создавать заново / Е. М. Ручимская // Библиография. – 2001. – № 3. – С. 56–60.

6. Ручимская Е. М. Устранение омонимии в языке предметных рубрик / Е. М. Ручимская // Библиотековедение. – 2003. – № 1. – С. 47–54.

7. Сєдих В. В. Бібліотечні каталоги як інформаційно-пошукові системи: навч. посіб. / В. В. Сєдих, Г. П. Терентьєва, В. К. Удалова; наук. ред. Н. М. Кушнаренко; Харк. держ. акад. культури. – Х., 2003. – 192 с.

8 Систематический каталог: практ. пособие / ГБЛ; сост. Э. Р. Сукиасян. – М.: Кн. палата, 1990. – 182 с.

9. Сукиасян Э. Р. Библиотечные каталоги: метод. материалы / Э. Р. Сукиасян. – М.: ИПО Профиздат. – 2001. – 192 с.

10. Таблиці територіальних типових поділів / І. І. Багрій, А. Г. Бровкін, Л. В. Головіна та ін.; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К.: НБУВ, 2004. – 769 с.

ЗАГАЛЬНІ ВИМОГИ ДО ІНДЕКСУВАННЯ ДОКУМЕНТІВ

Здійснення результативного інформаційного пошуку в науковій бібліотеці можливе лише за умови правильної організації розташування бібліографічних записів документів у каталогах і картотеках за певними ознаками.

Для цього проводиться **обстеження документа, встановлення його предмета та відбір термінів індексування.** Загальна методика цього процесу регламентується ДСТУ 2395-2000 (ГОСТ 30671-99), згідно з яким **індексування** – процес подання результатів аналізу документа елементами інформаційної чи природної мови, як правило, з метою полегшення його пошуку. Відповідно до державних стандартів та методичних матеріалів

індексування – це ідентифікація змісту і групування документів відповідно до їх тематики та галузей знань. Під час індексування відбувається видобування понять із документів шляхом інтелектуального аналізу і перетворення їх у терміни індексування.

Індексування документів здійснюється за допомогою різних ІПМ, призначених для передачі змісту та формальних ознак документів з метою виконання інформаційних запитів та здійснення пошуку. Результатом індексування документа є пошуковий образ документа (ПОД), а формулювання запиту – пошуковий образ запиту (ПОЗ).

Залежно від ІПМ, які використовуються у бібліотеці, документи підлягають обробці за такими видами індексування: **систематизація, предметизація, координатне індексування.**

Індексування складається з таких взаємозв’язаних процесів:

аналіз змісту документа як об’єкта індексування та встановлення його предмета;

ідентифікація основних понять та прийняття рішень про склад пошукового образу документа;

оформлення відібраних смислових компонентів як понять у термінах індексування відповідно до системи граматичних засобів даної ІПМ;

редагування термінів індексування у складі пошукового образу документа.

Послідовність зазначених процесів обов’язкова для усіх видів індексування. Аналіз змісту документа, який є об’єктом індексування, виявлення та добір смислових компонентів, прийняття рішення про склад пошукового образу документа – все це процеси загальні, незалежні від виду індексування. Систематизацію, предметизацію, координатне індексування повинні здійснювати у бібліотеках одні й ті самі спеціалісти. Це значно скорочує витрати часу для наукової обробки документів.

Аналіз документа проводять за всіма елементами, які дозволяють виявляти його тему, форму та призначення. Це можуть бути: анотації, відомості про авторів, назва документа або зміст, вступна стаття чи передмова, післямова, покажчики до змісту, списки літератури та ін.

В основному змісті документа виділяють компоненти, які відображають його предмет та аспект розгляду. Це обов’язковий етап як для систематизації, так і для предметизації. Прийняття рішення про склад пошукового образу документа та оформлення термінів індексування проводяться відповідно до правил ІПМ з необхідною точністю та

багатоаспектністю. Точність залежить від ступеня відповідності нормам та правилам методики індексування. Багатоаспектність – ступінь відображення у терміні індексування усіх істотних характеристик змісту документа.

Існує два принципи індексування: **класифікаційний** та **предметизаційний.**

Класифікаційний принцип індексування базується на відображенні змісту документа у спеціально опрацьованій класифікаційній системі. Лексичними одиницями (ЛО) інформаційно-пошукової мови документних систематичних класифікацій виступають класифікаційні індекси. Класифікаційний принцип індексування забезпечує можливість організації інформаційного пошуку за ієрархічною ознакою (від загального до часткового, від цілого до частини).

Предметизаційний принцип індексування базується на відображенні змісту документа в понятійній системі певної природної мови та на використанні лексичних одиниць природної мови як термінів індексування. Понятійна система відображена у вигляді предметизаційної ІПМ у формі словника (списку) предметних рубрик (ПР) та забезпечує можливість організації інформаційного пошуку за алфавітною ознакою. Предметні рубрики, підрубрики та предметні записи можуть бути подані у вигляді окремих слів, стійких словосполучень, абревіатур, умовних скорочень.

У залежності від принципу індексування розпізнають класифікаційні та предметизаційні інформаційно-пошукові мови. Відповідно до характеру ІПМ індексування здійснюється систематизація або предметизація документів.

Правила **систематизації** визначає підрозділ 6.2 ДСТУ ГОСТ 7.59:2003 **Індексування документів. Загальні вимоги до систематизації та предметизації.**

Систематизація документів – це визначення класифікаційного індексу документа відповідно до його змісту за галузевою ознакою та диференціацією наукових знань.

Класифікаційне рішення виражають одним або декількома класифіційними індексами, які складають ПОД у вигляді повного індексу документа. Повний індекс вказує усі ділення систематичного каталогу, в яких відображається даний документ.

Якщо відповідно до змісту документа застосовується метод багаторазового відображення, присвоєння документу кількох індексів визначається правилами методики систематизації.

Інформативність систематичного каталогу залежить від якості систематизації документів.

Систематичний каталог – бібліотечний каталог, у якому бібліографічні записи розташовуються за галузями знань відповідно до визначеної системи класифікації. Він складається з двох взаємопов’язаних елементів: власне з СК та АПП до нього. При цьому обидві частини мають бути рівними за об’ємом понять наповнення.

На основі прийнятого класифікаційного рішення складають та оформлюють предметні рубрики для АПП.

Досягти адекватності СК та АПП можна лише в тому випадку, якщо поповнення АПП не буде відірване від систематизації, якщо предметна рубрика АПП буде формуватися у процесі систематизації документа. Одночасно з позначенням на картках СК класифікаційних індексів оформлюється запис для АПП та СКК.

Якщо бібліотека здійснює індексування в автоматизованому режимі, то АПП та СКК можуть підтримуватися у вигляді незалежних один від одного файлів. У такому разі АПП до таблиць класифікації і АПП до каталогу (у даному випадку – до електронного) можуть бути об’єднані одним файлом ПР, в якому за допомогою форматування виділяються обидві його частини, що розміщуються в єдиному алфавіті.

Правила **предметизації** визначає підрозділ 6.3 ДСТУ ГОСТ 7.59:2003 Індексування документів. Загальні вимоги до систематизації та предметизації.

Документна предметизація – процес відображення ознак (змісту, форми та призначення) документа за допомогою формулювання предметної рубрики. Основною вимогою до предметної рубрики є стислість, тому необхідно використовувати зафіксовані в ІПМ ті лексичні одиниці, які найточніше визначають зміст документа.

Предметизаційне рішення висловлюють однією або декількома предметними рубриками, які складають пошуковий образ документа.

У залежності від ступеня конкретизації уявлення про предмет та аспектів його розгляду розрізняють адекватні («вузькі») та узагальнені («широкі») предметні рубрики. При остаточному виборі лексичної одиниці у процесі оформлення ПР потрібно визначати предмет та аспекти його розгляду з необхідним та достатнім для даної ІПС ступенем адекватності.

Адекватна предметна рубрика – це рубрика, формулювання якої виражає об'єм поняття, найбільш точно відповідного до об'єму поняття про предмет документа.

Узагальнююча предметна рубрика – це рубрика, яка виражає значно ширший об'єм поняття, ніж об'єм поняття про предмет документа.

При формулюванні заголовка предметної рубрики, який складається з кількох слів, особливого значення набуває вибір першого (провідного) слова, оскільки саме воно визначає місце предметної рубрики, що впливає на оперативність пошуку інформації і має розкривати найбільш суттєві ознаки предмета.

За відсутності в ІПМ певного поняття приймають рішення щодо введення нової лексичної одиниці. Одночасно вносяться зміни до переліку ПР та інших довідково-методичних документів.

Основним довідково-методичним документом предметизації є словник або список ПР, який постійно поповнюється.

У дескрипторних інформаційно-пошукових мовах, інформаційно-пошукових мовах ключових слів зміст документа передають за допомогою ключових слів (найважливіших спеціальних термінів, які вживаються в тексті документа) і дескрипторів. Їх визначення здійснюється в ході **координатного індексування.**

Розвиток сучасних технологій дозволяє змінити підходи до роботи з ІПМ, до процесів індексування. Автоматизоване індексування надає ширші можливості для різнобічного розкриття змісту документа, його більш точного та адекватного відображення. В умовах впровадження інформаційних технологій, створення електронних каталогів та розширення можливостей раціонального інформаційного пошуку актуальним стає лінгвістичне забезпечення АІПС.

Змістовне розкриття інформаційних ресурсів, тематичне упорядкування інформаційних масивів, створення пошукових образів документів зберігають основні принципи наукової обробки документів, що необхідні для організації ефективного тематичного пошуку галузевого і предметного типів в ЕК. У зв’язку з впровадженням автоматизованих систем та формуванням електронних каталогів виникла необхідність у створенні *авторитетного файла предметних рубрик.* Авторитетні / нормативні записи ПР включають: заголовок ПР, підзаголовки (тематичні, географічні, хронологічні, формальні), відсилково-довідковий апарат та іншу додаткову інформацію.

Авторитетний файл предметних рубрик надає можливість здійснювати більш глибокий, оперативний та результативний пошук в ЕК за предметною ознакою, забезпечує повноту та точність пошуку. Використовується як контролюючий словник в організації тематичного доступу до бібліографічних записів документів та у процесах формування, зберігання, редагування предметних рубрик в машиночитаному режимі.

Велике значення має *контроль якості індексування.*

Оскільки індексування є основним засобом розкриття змісту документів та бібліотечних фондів, від його якості та відповідності формулюванню запитів користувачів залежать результати пошуку – кількість виданих ІПС релевантних документів. Точність індексування та ефективність пошуку в інформаційних ресурсах бібліотеки взаємо-пов'язані.

Редагування індексування – обов’язковий процес. При редагуванні термінів індексування перевіряють відповідність адекватно відображених смислових компонентів змісту документа, використання нової наукової термінології, забезпечення пертинентності інформаційним запитам. Розрізняють два види редагування: методичне та контрольне (технічне). У першому випадку перевіряється якість виявлення істотних ознак у змісті документа, правильність прийнятого рішення у вигляді термінів індексування. Контрольне редагування зводиться, в основному, до корегування оформлення (форматування) та розташування термінів індексування у бібліографічному записі.

До головних факторів, що впливають на процес індексування, необхідно віднести ступінь правильності відображення інформації, яка залежить від кваліфікації та досвіду, ерудиції індексатора в загальних питаннях та його компетентності в спеціальній галузі знань.

Фахівці з наукової (аналітико-синтетичної) обробки документів здійснюють інтелектуальний аналіз та розкриття змісту документа, визначення його місця у структурі тих інформаційно-пошукових мов, які використовує бібліотека. Вони повинні володіти технологією та методикою переробки інформації, уміти оперувати інформаційними масивами, добре знати сучасний ринок інтелектуальних продуктів та послуг.

Для забезпечення достатньої якості обробки інформаційних ресурсів індексатор повинен мати відповідні знання з тієї предметної галузі, до якої належать обстежувані документи. Він повинен розуміти

терміни, що зустрічаються в документах, а також добре знати правила застосування конкретної ІПМ.

З метою підвищення інформативності та актуальності ІПС індексаторам необхідні консультації зі спеціалістами відповідних галузевих наук та з користувачами для забезпечення релевантного інформаційного пошуку.

Література

1. Індексування документів. Загальні вимоги до систематизації та предметизації: ДСТУ ГОСТ 7.59:2003 (ИСО 5963-85), ІДТ. – К., Держспоживстандарт України, 2004.

2. Блюменау Д. И. Информационный анализ / синтез для формирования вторичного потока документов / Д. И. Блюменау. – СПб.: Профессия, 2002. – 240 с.

3. Дзюба Н. Й. Інформаційно-пошукові мови: проблеми теорії та практики / Н. Й. Дзюба // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2005. – № 1. – С. 50–57.

4. Зупарова Л. Б. Библиотечная обработка документа: учеб.-метод. пособие / Л. Б. Зупарова, Т. А. Зайцева, Л. И. Сазонова; Под ред. Ю. Н. Столярова. – М.: Либерея, 2003. – 203 с.

5. Кушнаренко Н. М. Наукова обробка документів: підручник / Н. М. Кушнаренко, В. К. Удалова. – 3-тє вид. – К.: Знання, 2006. – 331 с. – (Вища освіта XXI століття).

6. Сєдих В. В. Бібліотечні каталоги як інформаційно-пошукові системи: навч. посіб. / В. В. Сєдих, Г. П. Терентьєва, В. К. Удалова; Наук. ред. Н. М. Кушнаренко; Харк. держ. акад. культури. – Х., 2003. – 192 с.

7. Сукиасян Э. Р. Пособие по библиотечной обработке документа / Э. Р. Сукиасян // Науч. и техн. б-ки. – 2005. – № 1. – С. 126–132.

8. Сукиасян Э. Р. Школа индексирования: практ. пособие / Э. Р. Сукиасян. – М.: Либерея-Бибинформ, 2005. – 143 с. – (Библиотекарь и время. XXI век; № 39).

ЗМІСТ

Матеріали науково-практичних семінарів

Актуальні питання каталогізації в умовах впровадження нових інформаційних технологій

Відповідальний за випуск В. Д. Ракитянська,
засл. працівник культури України

Редактор С. М. Миценко

Підписано до друку Формат паперу 60х84 1/16
друк. арк., умов. друк. арк. Папір для множ. апаратів.
Тираж прим. Замовлення №
Ксерокс ХДНБ ім. В. Г. Короленка, Харків-3, пров. Короленка, 18.